

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXXI – leto 1985/86 – št. 1

Jezik in slovstvo

Letnik XXXI, številka 1

Ljubljana, oktober 1985/86

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 števil)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik: Gregor Kocijan, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Hermina Jug-Kranjec (jezikoslovje), Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika)

Lektor in korektor: Jože Sever

Tehnični urednik: Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Marko Juvan, Mira Medved, Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija, Celje

Opremila inž. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 400.– din, polletna 200.– din, posamezna številka 50.– din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 100.– din

Za tujino celoletna naročnina: 1.200.– din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpirata Kulturna skupnost SRS in Znanstvenoraziskovalni center SAZU, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije

Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje

Naklada 2.600 izvodov

Vsebina prve številke

- 1 Akademikoma dr. Antonu Bajcu in dr. Jakobu Riglerju

Razprave in članki

- 2 *Janko Kos*, Izviri in razvoj slovenske vaške zgodbe
10 *Joža Mahnič*, Župančičevo sodelovanje in objave v NOB
14 *Olga Kunst-Gnamuš*, Leksično upovedovanje

Jubileji

- 19 *Vilko Novak*, Milovan Gavazzi in Slovenci

Metodične izkušnje

- 20 *Franc Žagar*, Učna priprava

Anketa

- 28 *Jože Lipnik*, Več metodike – nuja za uspešnejše vzgojno-izobraževalno delo

Ocene in poročila

- 32 *Marko Juvan*, Pomemben prispevek k naratologiji
34 *Igor Gedrih*, Zbornik o ekspresionizmu
37 *Michael Biggins*, *Miran Hladnik*, Temeljno delo ameriške slovenistike

Zapiski

- 40 *Mojca Terseglav*, O delu sekcije za Cankarjevo priznanje v šolskem letu 1984/85

Knjižne novosti

- 1/4 Nekaj novosti Knjižnice oddelka za slovanske jezike in književnosti
Filozofske fakultete v Ljubljani

**Iztekla se je življenjska pot
akademikoma**

dr. Antonu Bajcu

6. 1. 1897 – 10. 6. 1985

in

dr. Jakobu Riglerju

2. 12. 1929 – 8. 7. 1985

**Nepozabna slavista – znanstvenika
bomo ohranili v trajnem spominu!**

70 43/87

IZVIRI IN RAZVOJ SLOVENSKE VAŠKE ZGODBE

Razvoj slovenskega pripovedništva se je po Ciglerjevi Sreči v nesreči in iz nje izvirajoči tradiciji, ki je prevladala v popularnem in mladinskem pripovedništvu, razmahnil polagoma v različne smeri. Pri tem ni šlo samo za različne forme romana, povesti, novele, kratke zgodbe in črtice, ampak predvsem za posamezne »tipe« pripovedništva, določene duhovnozgodovinsko in literarnoestetsko, obenem pa takšne, da so v njihovem okviru nastali nekateri najpomembnejši teksti 19. stoletja. Eden takšnih »tipov«, ki hkrati predstavlja posebno literarno zvrst, je bila vse do konca stoletja vaška zgodba (Dorfgeschichte), s čimer je misliti na posebno pripovedno zvrst v prozi, kot jo je teoretično opredelila novejša literarna veda; literarna zgodovina vidi v nji specifično formo iz srede 19. stoletja, ki se je spreminjala in doživljala spremembe vse do leta 1900, nato pa se je umaknila novim oblikam kmečke epike, tj. kmečki noveli, povesti in romanu.

Posebnost vaške zgodbe je ta, da zvrstno-formalno ni omejena, saj se lahko pojavlja kot kratka zgodba, povest ali novela, pa tudi kot »slika«, »obraz« ali »značajevka«, včasih celo kot črtica, nikoli pa praviloma ne prerase v roman. Druga posebnost je ta, da v nasprotju s kmečko epiko 20. stoletja, zlasti s kmečkim romanom ali novelo, ne zajame v svoje zgodbe, položaje in like samo pravi kmečki živelj, ampak je predmet njene pripovedi celotna vas kot primer »srenje« ali »soseske« z vsemi možnimi prebivalci od kmetov prek hlapcev in vaških obrtnikov do duhovništva in učiteljstva, zraven pa še z grajsko ali mestno gospodo, kolikor posega v vaško življenje ali pride z njim v tesnejši stik. V tem obsegu in pomenu se je vaška zgodba razvila zlasti v nemškem literarno-jezikovnem območju po letu 1840, skoraj hkrati z nastopom podobnih ali drugačnih oblik kmečko-vaškega pripovedništva v drugih literaturah – v Franciji z Balzacom in Sandovo, s Turgenjevom v Rusiji, z Björnsonom na Norveškem, čemur so sledile še druge, zlasti manjše evropske in slovanske literature.¹

V slovensko književnost je vaška zgodba segla neposredno iz nemškega jezikovno-literarnega območja, to pa predvsem iz vplivov B. Auerbacha, ki je s svojim velikim odmevom postal na Slovenskem med nemško izobraženimi bralci znan že sredi 40. let.² Po letu 1850 mu je sledil A. Stifter, medtem ko bi za J. Gotthelpha lahko trdili, da je postal vsaj nekaterim bolj znan šele po letu 1860, vendar je ostal njegov odmev zelo omejen. Odločilen za razvoj slovenske vaške zgodbe je ostal med temi pisci samo Auerbach; njegovi teksti so bili zgled slovenskim vaškim zgodbam neposredno ali posredno vse do konca stoletja,

¹ O vaški zgodbi razpravljajo številna dela, zlasti nemških avtorjev. Med njimi so poglobitna: F. Altwater, *Wesen und Form der deutschen Dorfgeschichte im neunzehnten Jahrhundert*, Berlin, 1930; P. Zimmermann, *Der Bauernroman*, Stuttgart, 1975; J. Hein, *Dorfgeschichte, Antifeudalismus-Konservativismus-Faschismus*, Stuttgart, 1975; *Realismus und Gründerzeit, Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur 1848-1880*, Band I, Stuttgart, 1976; U. Baur, *Dorfgeschichte, Zur Entstehung und gesellschaftlichen Funktion einer literarischen Gattung im Vormärz*, München, 1978.

² Auerbachovo ime se pojavi v ljubljanskem *Illyrisches Blatt*u vsaj že leta 1848 (po podatkih iz kartoteke Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU). Slovenski dijaki so ga prebirali še proti koncu stoletja, kot sporoča J. Debevec v knjigi *Vzori in boji* (1917), kjer je kot važno berilo omenjen tudi Stifter.

tj. do časa, ko je ta zvrst tudi na Slovenskem začela prehajati v drugačne pripovedne oblike.³

Za programskega začetnika vaške zgodbe na Slovenskem in s tem za odločilnega usmerjevalca pripovednega razvoja v to smer mora veljati A. Janežič, saj je že leta 1857 v *Novicah* prvi načelno jasno in hkrati literarno konkretno opozoril na potrebo pripovednih besedil, ki bi opisovala domače šege in nravi po zgledi Stifterja in Auerbacha.⁴ Zdi se, da je bil od obeh Janežiču bližji Stifter, saj je v *Slovenskem glasniku*, kjer si je prizadeval za realizacijo takšne proze, leta 1862 objavil prevod Stifterjeve povesti *Das Haidedorf*, čeprav ta za nemško vaško zgodbo ni ravno tipična. Še pomembnejše je dejstvo, da je ravno *Slovenski glasnik* od leta 1858 naprej objavil prve poskuse in tudi prve uspele dosežke slovenskega vaškega zgodbarstva. Nasprotno z Janežičem Levstik tej zvrsti v literarnem programu, vključenem v *Popotovanje iz Litije do Čateža*, ni posvetil nobene pozornosti. Ko razpravlja o novelah, našteva zanje primerne snovi, vendar med njimi ni nobene, ki bi bila lahko tipična za vaško zgodbo. Ko se je sredi 60. let približe seznanil z Gotthelfovimi besedili, ki jih novejša literarna zgodovina samo pogojno postavlja v zvezo z vaško zgodbo, se je ogrel zanje in priporočil Jurčiču v prvem pismu o *Desetem bratu* (1868) kmečki roman po vzoru Gotthelfa, tj. roman zgolj s kmečkimi junaki, pa še to ne z revnimi kajžarji, ampak s trdnim kmetom v središču, kar spet ni bilo v skladu z večino vaških zgodb. Levstikov lastni načrt za »povest« ali roman, nastal konec leta 1858, je obsegal sicer tudi motive iz vaškega življenja, vendar v povezavi z izobražensko-gospodskim svetom, kar v tej obliki ni bilo značilno za vaško zgodbo, pač pa za slovenske povesti od Erjavca naprej in z *Desetim bratom* tudi za prve slovenske romane.

Slovenska vaška zgodba se je torej izoblikovala v letih 1857 do 1862 mimo Levstika, pač pa iz Janežičevih programskih zasnov, ki so jo vezale neposredno na nemške vzorce. S tem je postala prva izrazita in za več desetletij tudi najuspešnejša zvrst slovenskega pripovedništva. Od vsega začetka so ji bili poleg pravih nemških vaških zgodb, predvsem Auerbachovih, za zgled tudi starejši vzorci, značilni za druge pripovedne zvrsti. Zato se njen razvoj na Slovenskem – podobno kot pri Nemcih in drugih narodih – začelja s heterogeno zmesjo starejših in novih prvin; starejše segajo nazaj v tradicionalne zgodbe, povesti, novele in celo romane, ki z vaško zgodbo nimajo prave zveze. Takšne prvine so v začetku okoli leta 1860 prihajale zlasti iz t. i. koledarskih zgodb, krištofšmidovskih nabožno-vzgojnih povesti, razsvetljskih idil, salonskih romanov in povesti, usodnostnih dram, zlasti pa iz trivialnih razbojniških, grozljivih, ljubezenskih in pustolovskih pripovedi; neredko so pa po snov posegale tudi v ljudsko pripovedništvo, kot so ga v 40. in 50. letih obnavljali folkloristično usmerjeni časniški prispevki ali pa izvirne literarne obdelave.

Takšne zmesi z vaško zgodbo so bile pogoste v spisju F. Erjavca, V. Mandelca, V. Zarnika in J. Mencingerja. Erjavčeva pripoved *Veliki petek* (1857) je pretežno ganljiva koledarska zgodba, postavljena sicer na vas, vendar z motivi, prevzetimi iz romantično usodnostne tragedije, morda po delih A. Müllnerja. Pripoved *Na stričevem domu* (1860) obravnava za vaško zgodbo sicer tipičen motiv nesrečne ljubezni med kmečko hčerjo in rejencem, vendar z uporabo »romantičnih« obrazcev, kot je motiv usodno zaznamovanega ciganskega rejenca. Po teh poskusih se Erjavec tudi pozneje ni mogel razmahniti v pravo vaško zgodbo, saj je povest *Huzarji na Polici* (1863) sestavljal iz zelo heterogenih sestavin, deloma po motivih salonskih romanov, deloma iz drobcev vaške zgodbe; svojo zadnjo kratko zgod-

³ Za širšo literarno zvrstno in formalno problematiko obdobja je treba upoštevati delo: G. Kocijan, *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*, Ljubljana, 1983. Prim. tudi razpravo J. Kosa K vprašanju zvrsti v slovenski pripovedni prozi, *Primerjalna književnost*, 1983, št. 1, str. 1–16.

⁴ Gre za navedbo v Janežičevem članku V zadevah *Glasnika* (Novice, 1857, str. 331–332): »Novela ali povest naj bo čedna in kratka, mična in zanimiva, naj bo tako rekoč ogledalo domačega življenja, domačih šeg in običajev, kakor so na primer v nemškem jeziku Stifterjeve ali Auerbachove.«

bo, *Ni vse zlato, kar se sveti* (1887), pa je zasnoval po starejšem koledarskem vzorcu in z izrazito razsvetljsko podlago.

Podobno se je poskušal v vaški zgodbi ne do konca dosledno Mandelc s pripovedjo *Cep-tec* (1859), ki je sicer v celoti postavljena med vaške ljudi, vendar z mnogimi motivi – uroki, navidezne nesreče, ki so v resnici preiščljena maščevanja – prevzetimi najbrž iz trivialnih povesti in iger. Podobno je Zarnikova zgodba *Ura bije, človeka pa ni* iz leta 1862 nastala tako, da so se v nji pomešale sestavine vaške zgodbe in folklorno-pravljilne tradicije. Bliže vaški zgodbi je prišel leta 1859 Mencinger s pripovedjo *Jerica*, tekst oblikuje motiv, ki ga je v 40. letih poznala tudi začetna nemška vaška zgodba, tj. motiv kmečke dedinje, ki mora izbirati med socialno in moralno neenakimi snubci. Kot takšni zgledi je Mencingerjeva obdelava razsvetljsko podučna; s tem nadaljuje tudi tradicijo razsvetljske kmečko-ljudske dramatike, kot jo je po Richterju na Slovenskem prvi zastavil Linhart z *Županovo Micko*. Z njo se Mencingerjeva vaška zgodba stika v razpletu, ko kmečka dedinja dá prednost poštenemu fantu pred odtujenimi ali moralno načetimi izobražensko-mestnimi snubci; to opozarja na razsvetljsko tipičnost Mencingerjevega teksta, ki zato še ni vaška zgodba v pravem pomenu. Od ostalih Mencingerjevih besedil, napisanih okoli leta 1860, je samo še *Človek toliko velja, kar plača* postavljen v vaško okolje, vendar s humoristično razsvetljsko podlago, ki preprečuje, da bi se motivi iz vaškega življenja strnili v pravo vaško zgodbo. Druge Mencingerjeve pripovedi tega časa se gibljejo v smeri poučnega nacionalno-moralnega berila za meščanske bralce, z motivi po zgledih salonske povesti ali romana; deloma se nagibljejo k motivom zgodovinske povesti.

Kljub temu, da je bila v letih 1857–1862 slovenska vaška zgodba v večini primerov šele na prehodu v razvitje svojih pravih vsebinskih in formalnih posebnosti, je pa vendarle že ta leta potrebno imeti ne samo za začetek njenega razmaha, ampak že tudi za prvi razvojni vrh. Leta 1858 so v *Slovenskem glasniku* izšli Jenkovi pripovedni teksti *Spomini, Tilka* in *Jeprški učitelj*, od katerih sta zadnja dva že pravi vaški zgodbi. *Spomini* so podobno kot Erjavčeve, Mandelčeve ali pa Zarnikove pripovedi za zvrst šele napol značilni, saj povezujejo vaško okolje z motivi ciganstva in ljubezenskega maščevanja, ki jih je najti že pri teh piscih, kar pomeni, da se pripenjajo še na starejšo motiviko psevdoromantične trivialne literature, ki je imela pomemben delež tudi v nastajanju drugih zvrsti slovenskega pripovedništva sredi stoletja in še pozneje. Pač pa sta *Tilka* in *Jeprški učitelj* že teksta, ki sodita v območje vaške zgodbe, kakršno so razvili Auerbach in njegovi vrstniki. Na to kažejo motivi nerodnega, posebnega ali čudaškega kmečkega fanta, njegove snubitve in neuspeha; zanemarjenega, pohlevnega, nekoliko čudaškega učitelja stare šole, pa tudi njegovih razmerij z vaško duhovščino, učiteljstvom in kmeti, konfliktov med njimi, ki se razvnamajo zlasti z menjavo starejših in mlajših generacij. Ti motivi so bili že del standardizirane motivike nemških vaških zgodb pred letom 1848. Posebnost Jenkove obdelave je verjetno predvsem močnejši poudarek na posebnem, skoraj maničnem čudaštvu ali že nenormalnosti obeh naslovnih junakov; ta presega splošno veljavni okvir, ki je bil v vaških zgodbah obvezen tako za nesrečne ljubezni kmečkih fantov kot tudi za prikaze vaških izobražencev in za njihove socialne probleme.

Jenkovi zgodbi tudi s svojo formalno sestavo ustrezata vzorcu novelsko-povestne zgradbe, ki je bila najbolj tipična za nemško vaško zgodbo, vendar nekoliko okorna izvedba prehodov med posameznimi pripetljaji in preobširno izpeljevanje osebnih orisov izdajata, da gre kompozicijsko še za prehod iz anekdote k noveli oziroma da pripovedna tehnika še nima prožnosti nemškega vaškega zgodbarstva, ki je zlasti z Auerbachom izdelalo primerne vzorce.

S primerjalnega stališča je ob teh tekstih potrebno misliti še na druge vplive, ki so vdiralni v zasnovu, narejeno po tradiciji vaških zgodb. Ob *Jeprškem učitelju* je literarna zgodovina

zaradi posameznih potez junakovega značaja in usode opozarjala predvsem na motivne podobnosti z Gogoljevim *Plaščem*.⁵ Ta podobnost lahko seveda temelji na neposrednem vplivu, vendar pa je razmeroma majhna spričo dejstva, da so med Jenkovim in Gogoljevimi besedilom opazne predvsem motivne, tematske in formalne razlike, katerih razlog je ta, da pripadata različnim literarnim zvrstem, čeprav v mejah iste literarne smeri.

Začetek vaške zgodbe na Slovenskem in njen prvi, čeprav kratkotrajni vrh z Jenkom padata v leta, ko je na Nemškem ta zvrst že prekoračila svojo najvišjo razvojno stopnjo, zato pa postala že tudi predmet ostre kritike, zlasti izpod peresa nove pisateljske generacije, t. i. »poetičnega realizma«, na primer G. Freytaga in F. Spielhagna. Kljub temu je bil njen nadaljnji razvoj na Slovenskem v 60. letih še zmeraj zelo počasen. To dejstvo je povezano predvsem z literarnimi prizadevanji J. Jurčiča, ki je od leta 1864 postal osrednji pripovednik. Njegovo mladostno delo se je usmerjalo tako, da se je vaška zgodba v njem izrazito pomaknila v ozadje; namesto tega se je Jurčič posvetil zgodovinski povesti ali pa je prvine vaškega zgodbarstva vključeval v heterogene zmesi, ki so bile značilne že za Jenkove sodobnike okoli leta 1860. V *Domnu* (1864) je na primer vaško okolje uporabil kot okvir za motiviko, ki je prihajala najbrž iz trivialnega psevdoromantičnega pripovedništva ali morda neposredno iz enega njegovih glavnih motivnih virov, iz predromantične Schillerjeve dramatike, zlasti iz drame *Die Räuber* (1781). Leta 1865 je Jurčič objavil nekaj tekstov, ki so se sicer približevali vaški zgodbi – *Prazna vera* (že leta 1863), *Tihotapec* in *Uboštvo in bogastvo* – vendar niso obravnavali njene motivike v skladu s tipičnostjo zvrsti, ampak večidel s stališča razsvetljske koledarske zgodbe, krištofšmidovske moralne poučnosti ali pa s primesmi psevdoromantične trivialnosti. V romanu *Deseti brat* (1866) je nekaj njenih prvin vdela v zasnovno celoto, vendar so ostale podrejene drugačnim motivom in zvrstnim posebnostim. Pač pa je leta 1868 s *Sosedovim sinom* izoblikoval povest, ki lahko velja za prvi pomembni prodor slovenske vaške zgodbe po Jenku in hkrati za še čistejšo realizacijo njenih značilnosti. V središču dogajanja so za vaško zgodbo tipični liki kmečkega veljaka gruntarja, njegove hčere, ubožnejšega ženina in njune nesrečne, socialno ovirane ljubezni. Konec zgodbe je s svojo razsvetljsko optimistično rešitvijo socialno-moralnega vprašanja manj značilen, saj so se v vaški zgodbi takšna dogajanja praviloma razpletla tragično. Sklep *Sosedovega sina* je dokaz, da se je v slovenskem vaškem zgodbarstvu 60. let v nasprotju s poznejšimi Tavčarjevimi in Kersnikovimi besedili ohranjalo še precej razsvetljskih prvin, kar je v zvezi z dejstvom, da je bil razsvetljski tok v slovenski literaturi močan še tudi po letu 1850. Te prvine so iz vaške zgodbe odpadle šele v 70. in 80. letih, ko je njen razvoj dosegel vrh.

O takšnem položaju pričuje tudi drugo pomembnejše vaško besedilo teh let, Stritarjeva *Svetinova Metka* (1868), ki pa opozarja na povezanost z drugim tradicionalnim tokom tega časa, s predromantičnim sentimentalizmom. V Stritarjevi povesti spominjajo na predromantični sentimentalizem 18. stoletja okvirna novelistična tehnika, motivi nesrečne ljubezni med gosposkim junakom in kmečkim dekletom, razčustvovano ozračje in idilična predstavitev vaškega okolja. Ker je v tekstu tudi še precej sledov krištofšmidovske pripovedne tehnike z okorno obdelavo posameznih, ločeno postavljenih prizorov, je še vidnejši prehodni pomen tega teksta v razvijanju slovenske vaške zgodbe. Na njegovo neposredno zvezo z vzorci 18. stoletja opozarja očitna podobnost s Karamzinovo povestjo

⁵ Za razlago razmerja Jenko–Gogolj prim.: B. Paternu, *Slovenska proza do moderne*, Koper, 1957, str. 42; A. Slodnjak, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, Ljubljana, 1959, str. 237, 241, 245–248; M. Kmecl, *Jenkova pripovedna proza – razmerje med ljudsko godčevsko tradicijo in romantično literarno šolo*, JiS, 1972–1973; B. Paternu, *Recepcija romantike v slovenski poeziji*, SR, 1973, str. 139; F. Bernik, *Romantika in realizem pri S. Jenku*, v: *Izbrano delo S. Jenka*, Ljubljana, 1976, str. 147; B. Paternu, *Tipološke značilnosti slovenskega romantizma*, v: 13. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 1977, str. 27; M. Kmecl, *Od pridige do kriminalke*, Ljubljana 1975, str. 72, 83; A. Skaza, *Jenko-Lermontov-Gogolj in problem pozne romantike*, SR, 1979, št. 3–4, str. 401; F. Bernik, *Romantika in realizem pri Jenku*, v: *Problemi slovenske književnosti*, Ljubljana, 1980, str. 106–107.

Bednaja Liza (1792), ki je zajela že vse motive, po katerih je Stritar sestavil svojo prvo objavljeno povest.

S Tavčarjevimi »slikami z loškega pogorja« *Med gorami* (1876–1888) in s Kersnikovimi *Kmetskimi slikami* (1882–1891) se vaška zgodba po letu 1870 dokončno ustoliči kot osrednja zvrst slovenske kratke in srednje dolge proze tega časa. Zlasti Tavčarjeve »slike«, ki so normalno večidel novele ali kratke zgodbe, so oprte na prvotni, v drugi polovici 19. stoletja že »klasični« vzorec, ki ga je ustvaril predvsem Auerbach z zbirko *Schwarzwälder Dorfgeschichten*. Na to zvezo opozarjajo v Tavčarjevih zgodbah predvsem pogosti motivi nerodnih kmečkih ljubimcev in mož, ki s svojo ljubeznijo do okretnega, živega ali bistrega dekleta doživijo tragedijo. Podobno značilni so motivi nesporazumov ali nasprotij med mestom in vasjo, prikazanih deloma v idilični osvetljavi, deloma pa s stvarno presojo razlik, toda obakrat na ravni, ki ji daje okvir ideologija meščanskega liberalizma in demokratičnosti iz srede 19. stoletja, podprta pogosto še s panteizmom kot višjo metafizično perspektivo, ki ustreza takšni ideologiji. Prav to navaja k sklepu, da podobno kot Auerbachova novelistika, ki je v najbolj »klasični« obliki strnila takšne motive in ideje v zvrst vaške zgodbe, tudi Tavčarjeva pripoved o vaških usodah, postavljenih v poljansko pogorje, pripada literarnim tokovom, ki imajo prvotni izvir v liberalno-demokracičnem ozračju Mlade Nemčije, a so se v Nemčiji literarno izživeljeli okoli leta 1850, preden se jim je postavil nasproti »poetični realizem«, medtem ko so na Slovenskem doživeli pravi razmah šele po letu 1870, o čemer pričuje vzpon Tavčarjevega vaškega zgodbarstva. Na Auerbachove zglede je naravnana tudi oblika njegovih besedil, ki je praviloma novelsko strnjena, razdeljena na nekaj večjih, scensko obdelanih dogodkov, v tonu in slogu mehka, v nizanju različnih življenjskih položajev čustveno pestra, včasih celo baladna.

Takšne oznake veljajo tudi za poznejša Tavčarjeva besedila iste vrste, zlasti za cikel štirih zgodb *V Zali* (1894), kjer je prva zgodba sicer zgodovinska, vendar pod takšno preobleko obnavlja tipično vaškozgodbarski motiv ljubezni med vaškim dekletom in mestnim človekom; v preostalih zgodbah se poleg tipične nesrečne ljubezni nerodnega, fizično ali psihično ponesrečenega moškega do življenjsko polnokrvne ženske pojavlja tudi že Auerbachu znani motiv junakove izselitve v Ameriko. Osrednja vodilna tema cikla – tragična usodnost ljubezni med naravnimi ljudmi – je tudi tu postavljena v liberalno-panteistično perspektivo, ki jo je literarno ponazarjal v 45. letih ravno Auerbach kot dedič mladonemške ideologije; iz tega izvira ohranjajo tudi Tavčarjeve vaške zgodbe izraziti liberalno-demokracični zagon, v katerem se meša plebejski vitalizem s tragičnostjo zrelega meščanstva. Tavčarjeva pozna povest *Cvetje v jeseni* (1917), nastala že sočasno z zatonom moderne, je zadnji veliki primer slovenskih vaških zgodb; v sebi združuje zelo tipično motiviko – ljubezen preprostega vaškega dekleta in mestnega izobraženca s tragičnim izidom – idilizacijo kmečko-vaškega sveta in liberalno-demokracično ideologijo s tragičnimi podtoni, kar vse opozarja, da je Tavčarjeva vaška zgodba ostajala do konca zvesta evropskim vzorom.

Kersnikove vaške zgodbe, zajete pozneje pod skupni naslov *Kmetske slike*, so nastale iz enakih podlag, vendar so sledile že nekoliko drugačnim, tudi z novimi vplivi določenim razvojnim težnjam. Auerbachov »klasični« zglede sicer prevladuje v večini Kersnikovih pripovedi; njihova kompozicija je bolj fragmentarna, črtičarska in listkarska, kar verjetno kaže na postopke časnikarske proze, na katero je bil Kersnik navajen, vendar pa na tesno zvezo s tradicijo opozarjajo motivi nerodnih vaških fantov, nesrečnih ljubezni, krivičnih otroških usod in podobno. Tej podlagi se vsaj v dveh zgodbah – *Kmetska smrt* in *Mačkova očeta* – pridružuje vpliv Turgenjeva oziroma njegovih *Lovčevih zapiskov*, ki sicer ne spadajo v ožje območje vaške zgodbe kot kanonizirane literarne zvrsti, pač pa predstavljajo njeno svobodnejšo rusko različico, prilagojeno posebnim vsebinskim in formalnim težnjam ruskega realizma iz srede 19. stoletja. Vpliv Turgenjeva je bil na Slovenskem – glede na odmevnost in priljubljenost tega pisatelja, ki se je prek nemških, pa tudi hrvaških pre-

vodov širila k nam že od konca 60. let – pravzaprav počasen, neizrazit in ozek, saj je kljub vnetemu Celestinovemu zagovoru vplival samo na Kersnika po letu 1880, mimo njega pa komaj še na kakšnega pomembnejšega avtorja s konca stoletja.⁶ Kersnik je poskušal slediti spodbudam iz vseh treh literarnih zvrsti, ki so se mu odkrivale v pripovednem delu Turgenjeva, tj. iz njegovih romanov, pesmi v prozi in krajših kmečkih zgodb. Turgenjev je sicer pripovedno prozo *Lovčevih zapiskov* tudi sam snoval vsaj deloma iz vplivov Auerbacha, vendar je v večini besedil izdelal drugačno, v kompoziciji, stilu in tonu bolj impresionistično obliko pripovedi, po motivih pa svobodnejšo, saj samo deloma sledi tradicionalnim motivom vaške zgodbe – na primer nesrečni ljubezni vaškega dekleta in gosposko-izobraženega ljubimca – zato pa močneje zajema iz neposredne empirije socialno-moralnega življenja v zadnjih desetletjih pred odpravo tlačanstva, kar pomeni, da se vključuje v literarno-estetsko problematiko ruskega »kričnega« realizma. Ta vzorec je prevzel Kersnik zlasti v *Mačkovih očetih* in *Kmetiski smrti*, ki naj bi bila v smislu Turgenjeva na videz resničen ali celo dokumentaren oris vsakdanjega dogodka, brez prave zgodbe, zato pa iz objektivne perspektive »slike«, »obraz« ali »portreta«, kot so se glasile ustrezne oznake sodobne literarnokritične in teoretične rabe.⁷ Vpliv Turgenjeva je očiten zlasti v *Kmetiski smrti*, ki jo je potrebno primerjati z zgodbo *Smrt v Lovčevih zapiskih*; vendar je iz primerjave očitna tudi razlika, saj je Kersnik izločil iz dogajanja za ruski realizem tipični socialno-moralni pomen »ruskega človeka«, v katerem se je pravoslavna tradicija združila z zapoznelim razsvetljenstvom, medtem ko je Kersnikova »slika« umirajočega Planjavca ostala brez takšne ideje in zato na ravni dokumentarnega realizma.⁸ Vendar je obseg takšnih obrazcev, povzete iz Turgenjeva, v Kersnikovem vaškem zgodbarstvu ostal razmeroma majhen. V svoji zadnji vaški zgodbi, *Očetovem grehu* (1894), se je vrnil k tradicionalnim vzorcem, in to najprej z motivom tragične ljubezenske zveze premožnega vaškega dediča in revne deklice, nato s tragično mestno ljubeznijo študenta s kmetov, kar je oboje sestavni del vaškega zgodbarstva; vendar je povest razpletel v izrazito moralistično-poučno poanto, kar kaže morda na vpliv Tolstojevih moralističnih ljudskih zgodb. Vsekakor je pa v *Očetovem grehu* razvidna predvsem ideološka preusmeritev vaške zgodbe iz liberalne demokratičnosti, v kateri se je utemeljila po svojih poznorazsvetljenjskih začetkih, v konservativno meščansko krščanstvo s konca stoletja. Podoben razvoj se je pred tem dogajal tudi v nemških vaških zgodbah, a je ravno po letu 1890 že prehajal v izrazito konservativno kmečkost, t. i. »Heimatlidung«.

To pomeni, da je slovenska vaška zgodba kljub občasnim novejšim vplivom, kakršen je bil vpliv Turgenjeva, vse do konca stoletja, v Tavčarjevem delu pa še globoko v obdobje moderne, ohranjala temeljne vsebinske in formalne poteze »klasičnega« vzorca. S tem je v skladu dejstvo, da se je pojavljala v raznovrstnih formalnih obdelavah, ki so bile za ta model značilne – od daljše povesti prek novele do kratke zgodbe, slike ali celo črtice. Poleg tega je v njenem razvoju opazna tudi posebna literarnosmerna problematika, in to v obsegu, ki ga kaže evropski razvoj zvrsti. V novejši literarni vedi sicer ni soglasja o tem, ali spada vaška zgodba po vsebinskih in oblikovnih značilnostih, ki jo konstituirajo kot posebno literarno zvrst, že v realizem ali pa ostaja še na ravni literature izpred realizma, tj. v območju pozne romantike ali morda postromantike. Nekateri nemški literarni zgodovinarji zagovarjajo mnenje, da predstavlja vaška zgodba v nemškem literarnem prostoru enakovredno vzporednico francoskemu in angleškemu realističnemu romanu, kot so ga pisali Balzac, Dickens ali Flaubert. Vendar se zdi takšna literarnosmerna ocena pre-

⁶ Za vpliv Turgenjeva gl. knjigo Š. Barbariča *Turgenjev in slovenski realizem* (Ljubljana, 1983).

⁷ O vplivih Turgenjeva na Kersnikove »slike« prim.: B. Paternu, *Slovenska proza do moderne*, Koper, 1957, str. 97; A. Slodnjak, *Geschichte der slowenischen Literatur*, Berlin, 1958, str. 210, 236, 237; isti, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III, Ljubljana, 1961, str. 258; Š. Barbarič, *Mesto Turgenjeva v razvoju slovenskega realizma* (diss.), Ljubljana, 1974.

⁸ Kersnik je v zaključku zgodbe po vzoru Turgenjeva poskušal dati svojemu tekstu podoben končni poudarek, vendar ta ni v skladu z realno vsebino dogodka.

tirana. Nič manj številni raziskovalci namreč poudarjajo zunajzgodovinsko postavljenost sveta, ki ga opisujejo vaške zgodbe, zlasti pa nedeterminiranost njihovih junakov. S tega stališča se pokaže, da subjektiviteta, kot jo predstavlja človek vaške zgodbe, še ni reducirana in zvedena na biološke, psihološke, socialne ali družbenozgodovinske procese, mehanizme in položaje, kot terja zreli realizem v literaturi 19. stoletja, za njim pa še doledneje naturalizem proti koncu stoletja. Junaki vaške zgodbe so po svoji subjektivnosti večidel šibki, ogroženi in zlahka podvrženi zunanjim sunkom, vendar vidijo v svoji subjektivnosti še zmeraj edino substancialno resničnost, ki jim lahko kaj pomeni; tako pa ne čutijo le sami, ampak tudi pripovedovalec; iz tega razloga jih ne more postavljati v okvir družbenozgodovinskih dogajanj, v katerih bi postala njihova subjektiviteta samo spremenljiva funkcija.

Poleg tega je za subjektivnost junakov v vaških zgodbah odločilen socialni okvir, v katerem so postavljeni in ki predstavlja posebnost te zvrsti v primerjavi z drugimi zvrstmi sočasnega evropskega pripovedništva. Dejstvo, da gre za »male« ljudi iz preprostega vaškega sveta, je v vzročni zvezi s šibkostjo, neodpornostjo in omejenostjo te subjektivnosti. Od tod je mogoč sklep, da je v vaški zgodbi – tako evropski kot slovenski – potrebno videti predvsem plebejsko-demokratsko različico postromantičnega pripovedništva. To pa seveda ne izključuje možnosti, da je v svojem poznejšem razvoju in v novih oblikah že prehajala v območje realizma. Kaj takega se da trditi zlasti za *Lovčeve zapiske* Turgenjeva, kar je zadosten razlog za domnevo, da se tudi slovenska vaška zgodba približa realizmu šele s Kersnikom, to pa seveda samo z glavnima tekstoma njegovega cikla, z *Mačkovima očetoma* in *Kmetško smrtjo*. Z izjemo takšnih skrajnih razvojnih možnosti pa vaške zgodbe vse do Tavčarjevega *Cvetja v jeseni* ni mogoče izvzeti iz območja postromantike, ki ji po svojem izvoru, razvoju in značilnostih pretežno pripada.

Sočasno z razmahom vaške zgodbe v 70. in 80. letih so začeli njeni obrazci prehajati v nižje oblike popularne, množične ali trivialne pripovedne proze. Sem spadajo predvsem mohorjanske ali večerniške vaške zgodbe, ki so nato s svojim specifičnim izročilom segle prek leta 1900 globoko v 20. stoletje. Posebnost tega toka je seveda ta, da ohranja v sebi predvsem starejše, še na razsvetljenstvo pripete prvine vaških zgodb, ki se jih je dalo lažje povezati s katoliško dogmatsično moraliko, ne realizira pa njihovih pristno postromantičnih zasnov, ki so pripadale »visoki« literaturi in bile praviloma namenjene izobraženemu, liberalno usmerjenemu bralcu.⁹

Tipične motive, teme in oblike vaške zgodbe je mogoče odkriti tudi po letu 1900 pri pripovednikih iz obdobja moderne, ekspresionizma in socialnega realizma, vendar že močno spremenjene in vključene v drugačen kontekst. Pomembno vlogo v njihovem preoblikovanju so imeli novi literarni vplivi, ki so tudi na Slovenskem pomagali vaško zgodbo preoblikovati v sodobno kmečko novelo, povest in zlasti roman, tj. v sodobno kmečko epiko. Vendar se v formiranju takšne pripovedne proze še precej časa ohranjajo bolj ali manj opazni vzorci vaške zgodbe. To velja zlasti za F. Finžgarja in njegove sodobnike, saj so bili s svojimi kmečkimi povestmi njeni neposredni dediči; pa tudi pri teh se dediščina vaške zgodbe ravna že po novih obrazcih. Tako je za Finžgarjeve tekste iz leta 1913–1927 – *Dekla Ančka*, *Beli ženin*, *Strici* – mogoče ugotoviti, da so se prvine vaških zgodb, razumljene v duhu katoliško konservativne razsvetljenosti, vrasle v nove vzorce po zgledu kmečkega romana, zlasti v obliki, kot sta ga ustvarjala Zola z romanom *La terre* in Remont s svojimi *Kmeti*.

Še izraziteje se je takšna preobrazba izvršila v kmečkih novelah, povestih in romanih v času ekspresionizma, kot sta jih med drugimi pisala zlasti F. Bevk in J. Kozak. Enak proces je opazen v socialnorealistični prozi Prežihovega Voranca, M. Kranjca, C. Kosmača,

⁹ O teh oblikah vaške zgodbe gl.: Miran Hladnik, Mohorjanska pripovedna proza, SR, 1982, št. 4, str. 389–414.

A. Ingoliča in I. Potrča. V njihovem pripovedništvu se je nekdanji vzorec vaške zgodbe že bistveno spremenil po zgledih novejše evropske kmečke epike, zrasle iz naturalizma Zolajevga romana, Maupassantovih kmečkih novel, pa tudi iz kmečkega motivnega izročila ruske proze od Turgenjeva do *Kmetov* Čehova in drugih kmečkih novel tega pisatelja; tem vplivom so se pridružile še močne spodbude iz Reymontovih *Kmetov*, iz Ham-sunovih zadnjih del in še iz drugih evropskih avtorjev, ki so nekdanjo vaško zgodbo nadomestili z novimi tipi kmečke povesti, novele in romana. Kljub temu so sestavine vaške zgodbe opazne tudi v delih slovenskih socialnih realistov, čeprav od avtorja do avtorja drugače. Najti jih je v Prežihovih *Samorastnikih*; zlasti naslovna novela je simbolično predimenzionirana pripoved o motivu nesrečne ljubezni na vasi, med gruntarskim in kajžarskim človekom, kot jo je vdelal že Kersnik v povest *Očetov greh*, a je izvirala iz vaške zgodbe. Podobno je Prežihov v *Jamnici* iz izročila takšnih zgodb zasnoval posamezne dele romana, med drugimi pripoved o gluhonemi »terbi« in njenem otroku. Pri C. Kosmaču in M. Kranjcu so takšni motivi prav tako pogosti, čeprav vdelani v drugačne okvire.

Temeljne spremembe, ki so se v tej prozi dogajale z vaško zgodbo, je mogoče vzporejati s podobnimi procesi, ki so se dogajali v drugih evropskih literaturah 20. stoletja, zlasti v nemški. Tu je vzporedno s konservativnim tokom, ki je na prelomu stoletja pripeljal vaško zgodbo prek »Heimatdichtung« navsezadnje do »Blut- und Bodenliteratur«, potekal nasproten tok, ki jo je približal socialnemu ali celo socialističnemu realizmu. To pa predvsem tako, da je za njene osrednje junake jemal ne več ljudi iz velikega ali srednjega kmetstva, ampak izraziti kmečki proletariat. Ta proces je bil odločilen tudi za formiranje slovenske kmečke proze v obdobju socialnega realizma, odvisen pa je bil od novih evropskih zgledov.

Poseben problem za analizo dediščine, ki jo je vaška zgodba zapustila slovenski pripovedni prozi 20. stoletja, so motivi, teme in oblike, ki so iz nje prešli v Cankarjevo pripovedništvo. V tem območju gre predvsem za motive vaških učiteljev, župnikov, mladih ljudi in njihovih ljubezni, posameznikov, ki odhajajo iz vasi v mesto ali se vračajo nazaj, konfliktov med gospodarji in hlapci, med učiteljstvom in duhovščino, vaškimi mogočniki in reveži. Na tej ravni potekajo iz tradicij vaške zgodbe številna Cankarjeva besedila: od zgodnje novele *O čebelnjaku*, objavljene v *Vinjetah*, prek *Martina Kačurja* in *Hlapca Jerneja* do zbirke *Troje povesti*. V teh tekstih je specifičnost vsebinskih prvin, ki prihajajo iz vaškega zgodbarstva, zlasti močna. Najti jih je mogoče tudi v povestih in romanih, kjer je težišče dogajanja sicer v drugačnih motivno-tematskih zasnovah – na primer v romanu *Na klanecu* in *Križ na gori*. Pa tudi dramske motivike *Kralja na Betajnovi* in *Hlapcev* ni mogoče literarnozgodovinsko do konca razumeti, če ne upoštevamo, da so bili konflikti med vaškimi mogotci, krčmarji, fabrikanti in osiromašenimi kmeti, pa tudi usode liberalnih vaških učiteljev v njihovem sporu z duhovščino pogosto sestaven del liberalno-demokratsko zasnovanih vaških zgodb, kakršne so v nemškem območju nastajale že pred letom 1848, v slovenskem pripovedništvu so se pa zaradi drugačnih okoliščin lahko izraziteje pojavile šele proti koncu stoletja, tj. z nastopom moderne. Tudi ti vzorci se pri Cankarju vraščajo že v drugačne tematsko-formalne sestave, povzete iz naturalizma, dekadence in simbolizma, tako da je njihova preobrazba zelo daljnosežna, včasih do nepoznatosti.

Summary

SOURCES AND DEVELOPMENT OF THE SLOVENE VILLAGE TALE

The paper starts from the notion of village tale as a special type of the short narrative prose of the 19th century, examining its significance for the Slovene narrative prose of that time. In the formation of the village tale in Slovenia, a significant role was played by the

incentives made by A. Stifter, J. Gotthelf, and in particular by B. Auerbach. It found its place in the literary programme of A. Janežič, but not in that of F. Levstik. Its first forms appeared, about 1860, in F. Erjavec, J. Mencinger and V. Mandelc. In its »classic« variant it was developed by S. Jenko and J. Jurčič. In Stritar can be seen the influence exerted by the older sentimentalism (Karamzin). I. Tavčar followed the traditional Auerbach's formula, in his works *Among the Mountains*, *In Zala and Blossoms in Autumn*. From an equal basis started also J. Kersnik in his *Peasant Images and Father's Sin*, yet modernizing it, in part, following the example of A Sportsman's Sketches by I. Turgeniev. The echoes of village tale spread over the year 1900 reaching F. Finžgar, I. Cankar and, in particular, the social realists after 1930.

Joža Mahnič

UDK 886.3.09:929 Župančič O.

Akademija za glasbo v Ljubljani

ŽUPANČIČEVO SODELOVANJE IN OBJAVE V NOB

Pesnik se je s srcem pridružil narodnoosvobodilnemu gibanju takoj ob začetku okupacije. Josip Vidmar, tedaj dramaturg NG in član izvršnega odbora OF, je na svoji pisalni mizi v Drami našel s tujo roko napisano pesem, tja mu jo je naskrivaj položil upravnik Župančič, ne da bi priznal svoje avtorstvo.¹ Šlo je za pesem *Pojte za meno!* v njeni prvotni, sem in tja še nedognani obliki; že 6. septembra 1941 jo je brez navedbe avtorja prinesel šapirografirani *Slovenski poročevalec*, »informatijski vestnik Osvobodilne fronte«, in sicer na uvodnem mestu in pred mobilizacijskim pozivom *V partizane!*² Pesem je zatem v istem mesecu in v isti prvotni verziji ponatisnilo Delo, »organ centralnega odbora KPS«, avtorja so tokrat skrili pod pridevnik Neznani.³ Josip Vidmar je ob koncu vojne⁴ v Poročevalcu poudaril zvezo Osvob. fronte in Župančičeve pesmi s kmečkimi upori ter *Pojte za meno!* označil za »največje slovensko pesem naših dni«.

Po nastopu v množičnem politično vojaškem glasilu OF Župančiča srečamo v šapirografirani publikaciji kulturnikov *Slovenski zbornik 1942*. Pripravljal ga je poseben uredniški odbor v sestavi B. Kidrič, Kocbek, F. in J. Kozak, Kuhar-Prežih in Vidmar pozimi 1941 in v prvih mesecih 1942 in je izšel v maju 1942. Zbornik je prinesel leposlovne prispevke v verzih in prozi, predvsem pa vrsto kulturno-političnih esejev, zaradi potrebne konspiracije dosledno brez imen sodelujočih avtorjev. Župančič je sodeloval s tremi pesmimi, ki so jih uredniki postavili na čelo publikacije: z drugo, zboljšano verzijo pesmi *Pojte za meno!* ter novima pesmima *Rekvizicija* in *Gorenjska idila 1941–1942* pa z epigramoma *Londonskemu kuharju* in *Ljubljanskemu gorečnežu*, ki so ju uredniki razvrstili med besedila drugih sodelavcev.⁵ Kvalitetni zbornik je takoj po osvoboditvi doživel drugo, natisnjeno izdajo; tu Župančič pri pesmih nastopa s pravim imenom, pri epigramih pa uporablja

¹ Vidmar, *Obrazi*. DZS 1979. Str. 260, 261.

² *Slovenski poročevalec* 1941, leto II, št. 16.

³ *Delo* 1941, št. 3.

⁴ V članku *Ob četrti obletnici* v SP, 27. aprila 1945.

⁵ Župančičevi prispevki so na naslednjih straneh zbornika: *Pojte za meno!*, 1, *Rekvizicija*, 2, *Gorenjska idila* 1941–1942, 3, *Londonskemu kuharju*, 37 in *Ljubljanskemu gorečnežu*, 47.

pseudonim Kiro Ilija; pesmi Pojte za meno!l je tu dal dognano končno besedilo in ji spremenil naslov v Veš, poet, svoj dolg?⁶

Posle upravnika gledališča je opravljjal med okupacijo le v prvi sezoni. Poleti 1942 se je zaradi vse slabšega zdravja – hude astme, pa tudi zaradi rastoče politične ogroženosti, saj je vsa družina sodelovala v osvobodilnem gibanju, umaknil v bolnico in od tam v začetku 1943 v Šlajmerjev dom. Tu so ga obiskovali kulturniki – somišljeniki OF Seliškar, Albreht, Mesesnel, Cene Kranjc in nekateri drugi ter mu prinašali in pregled gradivo za ciklostilirano revijico *Setev*, glasilo »plenuma slov. kulturnih delavcev OF«. Revija je bila po zunanjem videzu seveda skromna, vsebinsko pa dokaj kvalitetna. Žal se je ohranila le prva številka, datirana z julijem 1943, druga in morda tudi tretja pa sta ostali skriti in založeni nekje v Univerz. knjižnici in Narodnem muzeju. Ohranjena in dosegljiva prva številka vsebuje pesmi, prozo in članke raznih neimenovanih avtorjev, ugotovljivi so Seliškar, Bor in Kajuh. Načelnega značaja je sestavek Na pragu nove slovenske literature: lirika in drama bošta odslikavali našo stvarnost ter postali borbeni in optimistični. Med uvodnimi prispevki beremo Župančičevo anonimno daljšo pesem *Tja bomo našli pot*, ki so jo poslej pogosto deklamirali na partizanskih mitingih – zanj je ljubljanska policija po ovadbi nekega partizanskega dezerterja zaslutila avtorja – in je doživela drugo objavo po osvoboditvi v Slovenskem zborniku 1945. Po Albrehtovem pričevanju pa vemo, da je pesnik za naslednjo številko prispeval neke epigrame, med drugim na Hitlerja, Churchilla in oklevanje zahodnih zaveznikov, da bi odprli drugo fronto; ni dvoma, da gre za ciklus desetih epigramov v celotnih takratnih razmerah doma in po svetu, ki smo ga objavili v Zbranem delu IV pod naslovom *Razmetane po vsem mesti*...⁷

Po zlomu fašistične Italije so v začetku oktobra 1943 na kočevskem zboru zbrani odposlanci slovenskega naroda v 120-članski plenum Osvobodilne fronte med drugimi izvolili pod psevdonomimom dr. Anton Pesnik Otona Župančiča, ki pa zaradi boleznj v Kočevju ni bil navzoč.⁸

Vodstvo OF je želelo kakor še nekatere druge ugledne kulturnike in politike imeti ob sebi v partizanih tudi pesnika. Njegova navzočnost v gozdovih bi podobno kot Nazorjeva pri Hrvatih močno okrepila veljavo narodnoosvobodilnega gibanja. Prvi je prišel v imenu plenuma kulturnih delavcev v OF Župančiča vabit v partizane že 1942. leta pisatelj Ignac Koprivec. Pesnik je vabilo sprejel s pogojevma, če bo zunaj na terenu osvobodilnemu gibanju res koristen in če bodo razmere ob času njegovega odhoda povoljne.⁹ Na seji dne 17. julija 1943 je sklenil pesnika poleg nekaterih drugih povabiti na bazo 20 v Kočevskem Rogu neposredno izvršni odbor Osvob. fronte. Pisal mu je predsednik Vidmar, in sicer obširno pismo, ki se ni ohranilo, kako pomembna bi bila njegova navzočnost med partizani, da bi vsestransko zavarovali njegovo pot iz Ljubljane na bazo in ga po potrebi, zaradi zdravljenja, poslali na otok Vis oziroma v južno Italijo. Okrog 13. avgusta so na bazo prejeli pesnikov odgovor: opravičuje se, da je hudo bolan in da zato ne more zapustiti sanatorija, upa pa, da ga bodo zdravniki postavili na noge in utrdili za na pot. Dne 30. avgusta so izvršniki natančno določili postopek, kako v partizane karseda varno in udobno spraviti goste, med njimi Župančiča.¹⁰ Očitno je sodil v to akcijo IO OF tudi obisk prof. Jožeta Zemljaka v Šlajmerjevem domu nekako v istem času, po Mussolinijevem padcu ali po zlomu Italije; brž ko je zagledal pesnika, je spoznal, da je resno bolan in da nikakor ne

⁶ Slovenski zbornik 1942. DZS 1945.

⁷ O. Župančič, Curriculum vitae. ZDIX, 219, 220. – Emil Cesar, Slovenska književnost v narodnoosvobodilnem boju. (Uvod v knjigo Prebujenje. Antologija partizanske proze.) Borec 1968. Str. 20–23. – Cene Kranjc, S poti do zmage. DZS 1977. Str. 18. – Edini doslej znani izvorni primerek 1. številke *Setve* hrani Slovenska knjižnica v Ljubljani.

⁸ Glej brošuro Zbor odposlancev slovenskega naroda. Sklepi, dokumenti in govori. Zvezek I. 1943. Str. 15.

⁹ E. Cesar v uvodni študiji h Kajuhovemu Zbranemu delu 1971, 120.

¹⁰ E. Kocbek, Listina. SM 1967. Str. 158, 212, 241. – J. Vidmar, Obrazi. DZS 1979. Str. 266.

bi zmoget poti v partizane; zato sta kmalu spremenila témo pogovora in se pomenkovala o tekočih zadevah v osvobod. gibanju.¹¹ Do tretjega poskusa, da bi uresničili načrt o pesnikovem prihodu med partizane, je prišlo kasneje, spomladi in poleti 1944; tokrat naj bi organizacijsko pomagala stvar izpeljati Mira Svetinova, ki je po naročilu IO OF Župančiča dvakrat obiskala v Šlajmerjevem domu. Po prvi varianti naj bi poet potoval z vlakom do Postojne in nato peš do zveze. Po drugi, ugodnejši, naj bi prišel v Loško dolino, od koder bi ga odpeljali z letalom. Svetinova se je obakrat prepričala, da je pesnik zavzet privrženec osvobodilnega gibanja, a tudi spoznala, da kot hud bolnik ne more zapustiti sanatorija.¹²

Dne 20. novembra 1943 je klerikalni dnevnik Slovenec v članku Proč s slepomišenjem pozval k javni obsodbi »komunističnega« osvobodilnega gibanja in njegovih privrženec med kulturnimi delavci. »Kdo bi bil bolj poklican, da to obsodbo na prvem mestu podpiše, kakor ravno čuvarji slovenske besede s F. S. Finžgarjem in Otonom Župančičem na čelu?« Kot odgovor na ta poziv je drugi izmed imenovanih še istega dne napisal pesem *Izjava*; v njej obsoja neznačajnost, nečlovečnost in nasilje belih ter izjavlja, da mu je ljubša smrt od življenja v takih razmerah. Beli so organizirali akcijo v smislu Slovenčevega poziva, Župančič je podpis zoper Osvobodilno fronto odklonil, dasi se je zavedal, da bo moral sin Marko zaradi tega iz zaporov v Dachau. Pesem je doživela objavo šele po osvoboditvi, v Slovenskem zborniku 1945.

Ko so beli pripravljali v prid svoji dobrodelni organizaciji *Zbornik Zimske pomoči 1944*,¹³ so med drugimi umetniki in znanstveniki nadlegovali tudi Župančiča, ki je bil politično v vedno hujši nevarnosti, zato je kakor Finžgar, prof. Nahtigal in mnogi drugi taktično pristal na sodelovanje. Predložil jim je ciklus *Na meji življenja in smrti* (prvoten naslov je bil: Trizvok) z enotami Prihod, Na vrh in V brezglasje, vendar s pogojem, da objavijo vsega v celoti, pri čemer je upal, da ga bodo zaradi nekaterih idejnih poudarkov zavrnili. Z objavo cikla v Zborniku, in sicer na prvih straneh, so si nasprotniki naredili medvedjo uslugo: na eni strani so se mogli postavljati z Župančičevim imenom, na drugi so njegovi verzi udarjali po njih samih. Mlada mati iz pesmi Prihod namreč zakliče svojemu detetu ob mučnem porodu »Hočem te dati soncu in svobodil«, domovinska pesem V brezglasje pa vsa izraža avtorjevo žalost in srd nad razmerami pri nas, a tudi njegovo odločnost in vero v narod ter ponavlja prešernovsko misel iz Izjave.

V istem letu, a za Zbornikom je izšla knjiga Evgena Lovšina *V Triglavu in v njegovi soseščini*.¹⁴ Lovšin je naprosil Župančiča, svojega malega bratranca po materi, da je za knjigo prispeval dve krajši pesmi o Triglavu, simbolu Osvobodilne fronte. Obe vsebujeta isto idejo: kadar pesnika teži misel na okupacijo, ga potolaži pogled na planine, ki enako visoke in neomajne žare v daljavi.¹⁵ Kakor vse druge v naši razpravi navedene pesmi je Župančič tudi ti dve sprejel v svojo zadnjo zbirko *Zimzelen pod snegom*, in sicer pod naslovi *Pogled na planine* – Prvi. Še eden.

V Šlajmerjevem domu je ostal do konca vojne. Z zaključeno in zanesljivo družbo je rad igral tarok, se pogovarjal o dogodkih in na skrivaj poslušal radio. Med takšne nove znanke in somišljenike sta spadala stavbenika Slavec iz Kranja in Pavšič iz Ljubljane; obema je posvetil duhovite in tehtne priložnostne verze. V sanatorij ga je prihajala obiskovat Vida Šturmová, ki so ji beli ubili očeta profesorja, pesnikovega prijatelja, in mu prinašala

¹¹ Ustno sporočilo prof. Zemljaka 19. IV. 1985.

¹² Osebno pričevanje tov. Mire Svetinove 25. V. 1985. – Po ustnem izročilu v pesnikovi družini naj bi Župančič odšel na osvobojeno ozemlje preoblečen v železničarja.

¹³ Uvodni članek zbornika je datiran s 1. junijem 1944.

¹⁴ Za svojo 50-letnico jo je izdalo Slovensko planinsko društvo.

¹⁵ Pesem V črno sem žalost zakopan je Lovšin objavil v faksimiliranem rokopisu kot posvetilo h knjigi, dvostišje Zamaknjen v tisti soj ... pa kot moto k članku Čopov Joža na Šišenskem vrhu na str. 291.

Slovenskega poročevalca. Od znancev iz Narodnega gledališča se je pri njem pogosto oglašal in se z njim pomenkoval o razvoju vojne in politike režiser Emil Frelih, čigar žena se je prav tako zdravila v Šlajmerjevem domu.¹⁶ Osebnost in politično je bilo tem pacientom naklonjenih tudi več zdravnikov. Ker je na večer pred prvim majem Župančičeva družba malo glasneje praznovala, so naslednje dni na ovadbo prišli beli, vse pesnikove tovariše odpeljali in banskega svetnika Kruleja nečloveško mučili. Policist Hlebec je hotel aretirati tudi Župančiča in le odločen protest zdravnika Čebolina ga je rešil morda najhujšega.¹⁷

Dne 6. maja je poet v radostnem pričakovanju svobode in na prošnjo Osvobodilne fronte začel v sanatoriju snovati pesem *Osvoboditeljem v pozdrav*. Ustvarjal jo je ne le z velikim zanosom, temveč tudi z izredno skrbjo, o čemer pričajo številne variante. Prvič so jo natisnili v Blaznikovi tiskarni v posebni številki Slovenskega poročevalca z rdečo glavo in na enem samem listu, z datumom 9. maja 1945 in – z avtorjevim polnim imenom. Vštric Župančiča so s proznimi zapisi pozdravili prihod partizanov v slovensko prestolnico pisatelj Finžgar ter profesorja Koblar in Sovrè. To je bila poslednja Župančičeva pesem, nastala še med okupacijo, v njenih prav zadnjih dneh.

V zvezi z zastavljeno problematiko nas tudi zanima, kako so Župančičeve pesmi v partizanih sprejemali. Ni dvoma, da so poleg Borovih in Kajuhovih, ki so bile dostopne tudi v samostojnih zbirkah, po mitingih veliko recitali tudi Župančičeve medvojne pesmi, izšle po partizanskih glasilih. Za borce in druge na osvobojenih ozemljih pa je bila zanimiva in neposredno porabna tudi marsikatera od Župančičevih predvojnih pesmi. Tako je ciklostilirani priročnik za mitinge Naša beseda¹⁸ iz oktobra 1944, ki ga je pripravil IX. korpus, vseboval od Župančičevih Pesem mladine, Kovaško, Žebljarsko in Vseh živih dan, od partizanskih pa pod psevdonimom Anton Pesnik Tja bomo našli pot. Na področju Škofje Loke je proti koncu istega leta izšla kot samostojna edicija zelo skrbno, brez napak natipkana in ciklostilno razmnožena znamenita *Duma*.¹⁹ Tudi v obeh Slovenskih čitankah, ki so ju za potrebe nižjih gimnazij na osvobojenem ozemlju 1945 šapirografirani izdali v Črnomlju, najdemo nekaj Župančičevih pesmi, dve starejši s pravih pesnikovim imenom in Pojte za menoj! s psevdonimom dr. Anton Pesnik.²⁰

Žejo po slovenski besedi so čutili posebno na Primorskem, kjer so v času fašizma poznali samo italijanske šole in kjer je sedaj vodil pokrajinski odbor OF pisatelj Bevk. Razne tehnike, zlasti »Krn«, »Matajur« in »Porezen«, so 1943 in 1944 v ciklostilu izdajale antologijski priročnik v dveh snopičih Naši pesniki novemu rodu;²¹ v njem je bil zastopan poleg starejših in mlajših pesnikov tudi Župančič, in sicer z Žebljarsko, Zemljevidom in Kovaško v prvem ter z Našim pismom in Zeleno čelado v drugem snopiču. List za primorske šolarje Mladi rod je v prenekateri številki prinesel tudi po kako Župančičevo pesem za otroke. Poseben dosežek pomeni ciklostilna izdaja zbirke *Ciciban* iz leta 1944;²² v njej je v primerjavi z izdajo iz 1932 spremenjeno le zaporedje prvih sedmih pesmi, sicer je pa popolna in ne izpušča kakor povojna izdaja iz 1955 idejno »kočljivih« pesmi, kakršni naj bi bili zlasti Zvezdoznanstvo in Naše luči.

¹⁶ E. Frelih, Oton Župančič v zatišju hajk. Večer, 15. junija 1985.

¹⁷ O. Župančič, Curriculum vitae. Ibid. – Lovšin, Rod in mladost Otona Župančiča, MK 1975. Str. 212, 213. – Pomenka s tov. Slavcem in Pavšičem.

¹⁸ Uredila kulturno prosvetna sekcija. Izdal propagandni odsek IX. korpusa NOV in POJ. Izdelala PVT DK »Rudi«.

¹⁹ Izšlo 15. XII. 1944. Izdala komisija za agitacijo in propagando pri OO OF Škofja Loka. 8 strani. Primerek hrani IZDG.

²⁰ Slovenski čitanki za I. in II. ter III. in IV. razred gimnazije. 1945. Izdal odsek za prosveto. Komisija za učne knjige.

²¹ Izdajal pokrajinski odbor OF za primorsko Slovenijo v letih 1943 in 1944.

²² Izdal šolski odbor OF za primorsko Slovenijo. Izdelala tehnika »Bojnik«. 21 strani besedila. Izvod hrani IZDG.

Župančič je torej imel ob drugih naših starejših in predvojnih pesnikih med osvobodilnim bojem najbrž kar precej bralcev in poslušalcev med odraslimi in mladino. Pritegovale so jih tiste njegove pesmi, ki so zbujale vero v življenje, pogum in borbenost pa socialne, domovinske in otroške pesmi. Isto velja za njegove najnovejše, med osvobodilnim bojem nastale pesmi; zlasti Pojte za menoj! in Tja bomo našli pot... sta našli med borci in domačini bržkone podobno širok in navdušen odmev kakor Borove, Kajuhove in pesmi drugih partizanskih poetov, čeprav so zlasti nekatere mladega Kajuha, ljubezenske in o materi, utegnile zganiiti tiste intimno čustvene plasti bralčeve ali poslušalčeve duševnosti, do katerih imenovani Župančičevi pesmi kljub svojemu mojstrskemu izrazu nista mogli seči.

Summary

ŽUPANČIČ'S COLLABORATION AND PUBLICATIONS IN THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE

In his small paper the author deals with Župančič's political collaboration in the national liberation movement from its very beginning, with the election of the poet to the Liberation Front Plenum at Kočevje, with the invitations made by the leadership to join the partisans in person, etc. Further, he follows the poet's publications in underground and legal periodicals and publications; special quality had the Slovene Miscellany 1942 and the small review Seeding; the poem Sing after me! (Do you know your debt, poet?) played the part of spiritual mobilization. Third, the small paper's author takes interest in Župančič's poetry's echo found among the partisans and the people: all over Slovenia, and in particular so in the Littoral, there were reprinted and recited at the meetings his partisan and older marching songs.

Olga Kunst-Gnamuš

UDK 80 + 82.081

Pedagoški inštitut pri Univerzi
Edvarda Kardelja v Ljubljani

LEKSIČNO UPOVEDOVANJE

Doslej smo bili vajeni pomene besed razlagati v razmerju do predmetnosti (beseda je ime predmeta) ali kvečjemu v razmerju do zavestno tvorjenih pojmovnih kategorij (beseda je ime pojma). Vendar pomena zaznamujočega ni mogoče izčrpati v razmerju do poimeno-vane predmetnosti oziroma pojmovnosti. Teorija pomena kot enotnost konkretnega (predmetnosti) in abstraktnega (pojmovnosti) ne izčrpa pomenskih podatkov, ki jih nosi beseda med sporazumevanjem. Trditve ni težko dokazati. Nепrestano lahko opazujemo, kako isto predmetno vsebino upovemo na razne načine, odvisno od tega, s kom se sporazumevamo in kakšen je namen sporazumevanja.

Če želimo naslovnika, ki opravlja neko prepovedano dejanje (denimo, da namerava prečkati cesto mimo prehoda za pešce ali voznik prevoziti rumeno luč) opozoriti, da je v bližini miličnik, lahko rečemo:

(1) *Pazi, kifeljci prihaja!*

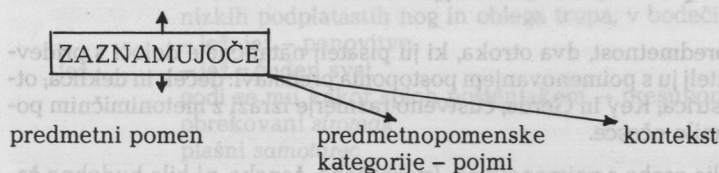
(2) *Pazi, miličnik prihaja!*

Izbrali smo med besedama *kifeljc* in *miličnik*. Izbira ni naključna in je ni mogoče razložiti v okviru sopomenskosti. Z izrazom *kifeljc* smo namreč povedali več kot z izrazom *miličnik*: sporočili smo svoje vrednotenje in čustveno razmerje do *miličnika*; to je nekoliko podcenjevalno, izraz nenaklonjenosti do uslužbenecv oblasti in zagovornikov reda. Toda svoje videnje smo pripravljeli sporočiti le naslovniku, ki nam je družbeno blizu, ki mu zaupamo. Zato npr. učenec te povedi ne bo izrekel učitelju, ampak le soščolcu.

Izbrana beseda torej pove veliko več, kot samo poimenuje predmetnopomensko sestavino; sporoča naše videnje in vrednotenje predmetnosti. Ravno po tem pomenskem podatku se navidezni sopomenki razlikujeta. Izbira besedišča v besedilu je temeljno sredstvo za čustveno, vrednostno in idejno nadgradnjo predmetnopomenske plasti.

Pomen besede je izraz naslednjih razmerij:

sistem pomenskih razmerij v jeziku
oziroma v zavesti (vrednostne in spoznavne prvine)

Predmetnopomensko prvino poimenujemo v skladu z vrednostnim in spoznavnim razmerjem do predmetnosti in v skladu s sporočilnim namenom. Predmetnopomenska ravnina je zgolj oporišče, sporočamo pa vrednosti in spoznavni presežek. Prek izbire besedišča ustvarjamo smisel. Operacije, ki povezujejo predmetnopomensko prvino s sistemom pomenskih razmerij oziroma poimenovanj, imenujemo *paradigmatske leksične operacije*; te so bistvena sestavina sporazumevalnih zmožnosti. Govorci včasih eksplicitno tehtajo, s katero besedo bi najustrezneje izrazili sporočilni namen:

Zbrali smo se, da bi premislili / pretehtali / ocenili položaj in se odločili za ustrezne ukrepe.

Taka izbira lahko hkrati kaže govorcevo negotovost ali poskus, da bi omilil težo izraza, zlasti še, če gre za sporna dejanja.

Pri tvorjenju besedila je bistven pomenotvorni postopek prav izbira besedišča, s katero pisec poimenuje isto predmetnost. Opravka imamo s t.i. koreferenčnimi poimenovanji. Za ubeseditev koreferenčnih razmerij imamo v besedilu na voljo naslednje možnosti:

- Izražanje koreferenčnih razmerij
- Razvijanje smislov (nadpomenov):
- (1) nezaznamovano: pozajmljanje in izpusti;
 - (2) ponovitev poimenovanja, kadar je razdalja med sestavinama koreferenčnega razmerja zadosti velika;
 - (3) leksično preimenovanje s sopomenko, nadpomenko, protipomenko, metaforo ali metonimijo

Primeri:

(1) *Peter pleza na drevo. Padel bo (Ø = Peter), če ne bo (Ø = Peter) pazljiv.*

(2) *Peter pleza na drevo. Otrok / fant / deček / teleban (idr.) bo padel, če ne bo pazljiv.*

Če bi želeli opis leksičnega upovedovanja uskladiti z upovedovalno teorijo, bi dejali, da so predmetnopomenski podatki vhodni, izbrano poimenovanje pa izraža pričakovanje in sporočevalčevo videnje predmetnosti.

Pričakovanja (M): vrednotenje, spoznavanje

IZBIRA LEKSEMA

vhodni podatki (P): predmetnopomenske sestavine

Oglejmo si nekaj primerov iz besedil.

(1) H. C. Andersen, Snežna kraljica, 2. zgodba: *Majhen deček in majhna deklica*

Predmetnost: deček in deklica	}	nadpomenka:	siromašna otroka
		protipomenka:	nista bila bratec in sestra, čeprav . . .
		metonimija:	za njim (oknom) se je iskrilo ljubko milo očesce, za vsakim eno (del predstavlja celoto);
		določno:	To sta bila mali deček in mala deklica, Key in Gerda.

Vseskozi gre za isto predmetnost, dva otroka, ki ju pisatelj natančneje določi s pridevniki besedami; pisatelj ju s poimenovanjem postopoma predstavi: deček in deklica; otroka nista bratec in sestra; Key in Gerda; čustveno razmerje izrazi z metonimičnim poimenovanjem: ljubko milo očesce.

Na drugem mestu vpelje osebo s poimenovanji: (stara) žena, ženska, ni bila hudobna čarovnica. Poimenovanje s protipomenkami še posebej ni razložljivo brez upoštevanja pisateljevih pričakovanj in predpostavk pri dojetju predmetnosti.

(2) Posebej poučno pa je besedilo Slavka Gruma, Matere:

S posinelimi obrazi stiskajo iz sebe rožnate plodove. Med stegni leži potem nekaj capljajočega, davečega se v joku. S plašno skrbnostjo spremljajo nato nevarne gibe mlade pomočnice, rahlo, drobno srečo v njenih rokah . . . Z naglimi, odločnimi kretnjami oskrbi babica novorojenčka . . . brez prestanka nova rožnata telesa.

Kako pisatelj v besedilu poimenuje novorojenčka:

SMISEL

NOVOROJENČEK (nezaznamovano)	}	- rožnati plodovi	}	s stališča matere (stavčni osebek)		
		- rahla, drobna sreča				
		- nova rožnata telesa				
NOVOROJENČEK (nezaznamovano)	}	- nekaj capljajočega, davečega se v joku	}	stvar po sebi (a v ozadju ne pozabimo pisatelja)		
		- novorojenček			}	s stališča babice

V besedilu pisec usmisluje upovedovano predmetnost tako, da jo poimenuje z vedno novimi izrazi. Toda pri tem ne gre zanemariti skladenjskih odnosov, znotraj katerih se uredi to poimenovanje. Razmerje do predmetnosti je sočasno izraženo kot razmerje stavčnega osebk do te predmetnosti: materino čustvovanje je izraženo najprej s poimenovanjem rožnati plodovi; prek besede plod je rojevanje razumljeno kot del naravne reprodukcije. Novorojenček je za mater rahla, drobna sreča. Za babico, ki opravlja svojo »službeno dolžnost«, je ustrezno nezaznamovano poimenovanje – novorojenček. Sam po sebi, kot zaznavna slika, je nekaj capljajočega, davečega se.

Tako se predmetnost pretvarja v smisel, smisel s stališča raznih osebkov: matere, babice in stvari same po sebi. Pozabiti pa ne smemo, da drži mrežo teh razmerij v rokah – pisatelj. Smisel predmetnosti pisatelj ustvari tako, da s preimenovanjem ustvari razmerja do besedilnih osebkov: za mater je novorojenček rožnati plod in sreča, za babico nič več kot novorojenček, sam po sebi je nekaj capljajočega, se davečega. V razmerju do mrtvih teles (ta nastopijo kasneje) pa rožnato telo (pomensko nasprotje).

Leksična razčlemba besedila jasno potrjuje uvodno postavko o tem, da ima pomenotvorni proces dva izvira: predmetnopomenskega in sporočevalskega. Smisel se v besedilu določa kot razmerje oseb do poimenovane predmetnosti. Tako pisec besedila smisel naseljuje v besedilo prek besedilnih osebkov.

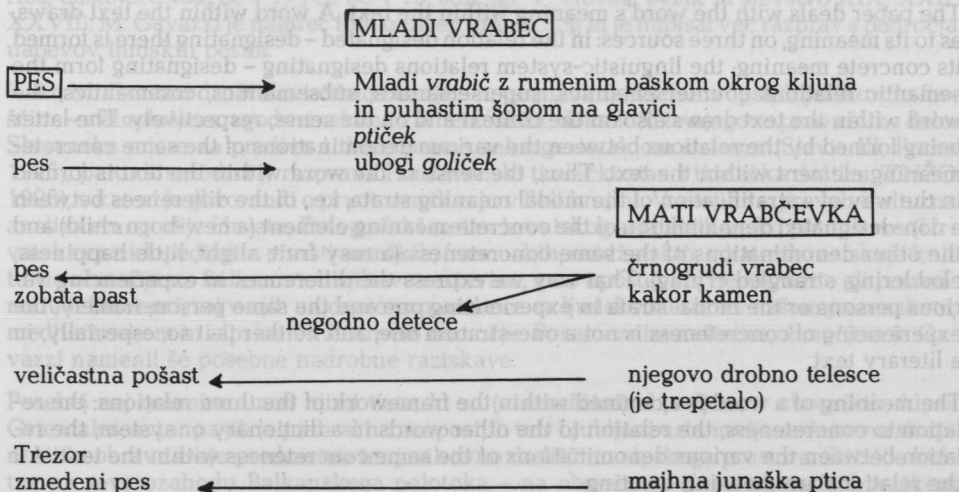
(3) Oglejmo si še, kako poimenuje ježa Fran Erjavec v svojem orisu Jež:

- čuden *ponočajnik*
- (se prikaže) rtast rilček (in precej za njim)
- čudna *žival* starikavega in nagrbnatega lica, kratkega repa, nizkih podplatastih nog in oblega trupa, v bodeči sivi suknji
- jež, jež – ponovitve
- jež - jež = čuden svat
- godi se mu kakor sploh poštenjakom → presuponira = *poštenjak*
- obrekovani *siromak*
- plašni *samotarec*

Ali pisatelj v oris ježa ni morda vstavil nekaj svojih lastnosti?

Pri obravnavi koreferenčnih poimenovanj bi kazalo upoštevati in raziskati celotno poimenovalno besedno zvezo in še celo prek prisojevalnega razmerja s povedkovim določilom prisojene lastnosti.

(4) Oglejmo si vlogo leksične vezivnosti v besedilu Ivana Turgenjeva Vrabc, in sicer s stališča treh temeljnih udeležencev – glavnih junakov: vrabca mladiča, njegove matere in psa Trezorja. Kajti njihova medsebojna razmerja pisatelju omogočijo, da izrazi svoje videnje in vrednotenje sveta.

Leksično preimenovanje predmetnopomenskih sestavin oziroma treh glavnih junakov pripovedi kaže sporočevalčevo (pisateljevo) osmišljanje opisovane predmetnosti, iz katere končno izlušči temeljno idejo – moč ljubezni, ki premaga strah pred smrtjo. Junaka psa vpelje z nezaznamovanim poimenovanjem (pes); v razmerju do vrabca – matere ali očeta – je to *zobata odprta past, veličastna pošast* (metaforizacija predmetnosti). Ko pes prepozna položaj, postane spet *pes*, pisatelj ga individualizira, tako da ga poimenuje z lastnim imenom (Trezor). Ker si ne zna razložiti nastalega položaja, ga imenuje *zmedeni pes*. Vrabca mladiča poimenuje s pomanjševalnicami (vrabič, ptiček) in tako izrazi svojo naklonjenost, ki jo stopnjuje do sočustvovanja z živaljo. Vrabčič postane *ubogi goliček, negodno detece*. Mati vrabčevka kot predstavnica junaštva je *črnogrudi vrabec*, primerja jo s kamnom, neskladje med junaštvom in njeno majhnostjo izrazi z *njegovo drobno telesce*. Zaradi svojega dejanja postane *majhna junaška ptica*.

Sklenemo lahko, da so koreferenčna leksična poimenovanja ter skladenjska razmerja, v okviru katerih se ta uresničujejo, bistvena sestavina jezikovne materialnosti, prek katere se uresničuje »umetniško sporočilo«, smisel sporočila, pomeni, ki predmetno nadgrajujejo in prek katerih sporočevalec izrazi svoje videnje, vrednotenje in čustvovanje.

Sklepne ugotovitve

S prispevkom sem želela potrditi dve temeljni postavki leksičnega upovedovanja: (1) Leksično upovedovanje je bistvena sestavina upovedovalnega procesa; z izbiro besed ne vplujemo samo predmetnopomenskih prvin sporočila, ampak naseljujemo smisel; ta izraža naše spoznavno, vrednostno ali čustveno razmerje do sveta. (2) Leksike besedila ni mogoče raziskovati s statističnimi postopki, npr. preštevanjem. Zlasti v umetnostnem besedilu, v katerem nastopa več oseb (junakov), se smisel nalaga v razmerju do njih in idejnosti, ki jo zastopajo.

Summary

LEXICAL WORD PROCESSING

The paper deals with the word's meaning within the text. A word within the text draws, as to its meaning, on three sources: in the relation designated – designating there is formed its concrete meaning; the linguistic-system relations designating – designating form the semantic relations countersemantics, supersemantics, subsemantics, cosemantics; the word within the text draws also on the context and on the sense, respectively. The latter being formed by the relations between the various denominations of the same concrete-meaning element within the text. Thus, the sense of the word within the text is formed in the way of a stratification of the modal meaning strata, i.e., of the differences between a non-designated denomination of the concrete-meaning element (a new-born child) and the other denominations of the same concreteness (a rosy fruit; slight, little happiness; cloddering; strangled crying). That way we express the differences in experiencing various persons or the modal strata in experiencing one and the same person; namely, the experiencing of concreteness is not a one-stratum one, and neither is it so, especially, in a literary text.

The meaning of a word is examined within the framework of the three relations: the relation to concreteness, the relation to the other words in a dictionary or system, the relation between the various denominations of the same concreteness within the text. All the relations are meaning-creating.

MILOVAN GAVAZZI IN SLOVENCİ

Ob devetdesetletnici hrvaškega etnologa

Kakor bi moral vsaj ambicioznejši slavist poznati imena glavnih srbskih in hrvaških etnologov ter njih dognanja (Jovan Cvijić, Milenko Filipović, Antun Radić idr.), tako bi moral vsaj nekaj vedeti o delu Milovana Gavazzija (r. 18. 3. 1895 v Gospiću), ki obravnava že petinšestdeset let tudi slovenska vprašanja. Povzeti jih moramo le strnjeno. Gavazzi je bil po študiju slavistike in germanistike v Zagrebu, krajšem delu na gimnaziji in štiri-letnem delu v Etnografskem muzeju, enoletnem študiju v Pragi in drugih evropskih deželah profesor etnologije na zagrebški filozofski fakulteti (1927–1965), kjer sodeluje še danes pri doktoratih in magisterijih. Kot sin prvega profesorja geografije na naši univerzi, je več let prihajal v Slovenijo, se popolnoma naučil našega jezika in se seznanil z našimi etnološkimi viri. Na naši filozofski fakulteti je tudi predaval v šestdesetih letih nekaj let neevropsko etnologijo in muzeologijo ter sodeloval v Slovenskem etnografu in zborniku SAZU Traditions. Zunanji dopisni član SAZU je od 1976. Kot gimnazijski profesor je bil urednik časopisa Omladina, sodeloval v Nastavnem vjesniku, Narodni starini, Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, Hrvatski reviji, glasilih gradiščanskih Hrvatov in tako naprej.

Že njegove prve razprave so bile namenjene temam, o katerih še sam ni vedel, da zadevajo tudi – prekmurske Slovence. V časopis za cerkveno glasbo Sv. Cecilija (Zagreb), ki ga je urejal Janko Barle (iz Budanj pri Vipavi, sodelavec Letopisa Matice Slovenske, Doma in sveta), je napisal več razprav: Prilog narodnim melodijama u »Cithari octochordi« (1919), Narodni elementi u »Cithari octochordi« (1920), Iz povijesti pjesme »Narodil se kralj nebeski« (1922) itn. Zadnjo pesem pojejo za Novo leto še tuintam v Prekmurju, ki je od 1094 do 1777 s štirimi župnijami stalno, z drugimi pa včasih, pripadalo zagrebški škofiji in zato poleg drugih kajkavskih knjig uporabljalo tudi cerkveno pesmarico Citharo... (objavljena v 18. stol. trikrat) – še bolj pa njene vire, rokopisne prekmurske pesmarice, obstoječe vsaj že v 17., če ne v 16. stol. (gl. V. Novak, Jezik in slovstvo XIX, XXII, XXVII). M. Gavazzi je namreč tudi odličen muzikolog in je napisal več razprav s področja napevov ljudskih pesmi.

Kako M. Gavazzi druží slavistično znanje – in poznavanje vseh evropskih jezikov do finščine – z etnološkim, zgodovinskim in arheološkim, dokazuje že njegovo prvo veliko delo: Slavenske mjere za predivo i tkivo prema seksagezimalnom sistemu (Slavia III, Praha 1925), pa tudi sorodna ji razprava Praslavenski tkalački stan i tkalačka daštica (ZNŽO 1928), v kateri je govor tudi o prvotnem tkanju v Beli krajini. V svojih razpravah Kulturna analiza etnografije Hrvata, Etnografski sastav hrvatskog sela, Balkansko poluostrvo (Hrvatska enciklopedija) in v vrsti nemških, francoskih, madžarskih, v katerih raziskuje kulturna območja na Balkanu ter njihove sestavine, smo upoštevani neposredno ali posredno tudi Slovenci, saj v njih najdemo vzporednice za ljudsko kulturo v našem panonskem, mediteranskem in alpskem kulturnem območju. Posameznim naštetim območjem je Gavazzi namenil še posebne nadrobne raziskave.

Posebej naj omenimo med njimi tiste, ki so (v nemščini) objavljene v zbornikih Alpes Orientales, avtor pa jih je prebral na simpozijih te v Ljubljani ustanovljene delovne skupnosti in obravnavajo predmetno ter jezikovno dediščino alpskega prostora. Stičišče kultur na severozahodu Balkanskega polotoka – na obmejnem slovenskem in hrvaškem

ozemlju – obravnava razprava v Zeitschrift für Balkanologie (I, 1963). Vse Gavazzijeve najvažnejše v tujih jezikih objavljene razprave najdemo danes prevedene v knjigi: Vrela i sudbine narodnih tradicija (Zagreb, 1978).

Milovan Gavazzi se je po L. Niederleju največ ukvarjal z raziskovanjem stare slovanske kulture, katere sestavine najdemo še danes v ljudski kulturi naših narodov. Tako so za študij slovenske kulture neobhodno potrebne mnoge Gavazzijeve razprave, ki jih je strnil v knjižici: Sudbina stare slavenske baštine kod Južnih Slovena (1959). Dognal je, da so nekatere staroslovanske kulturne prvine žive še danes pri vseh ali skoro vseh Južnih Slovanih, druge pa le pri nekaterih ali sporadično na raznih koncih njihovega ozemlja, tretja vrsta teh sestavin pa je ohranjena le delno v nekaterih območjih. Pri vsem tem raziskovanju ima prav lingvistika velik pomen.

Za slavista so neogibno potrebne take strnjene podobe nekaterih območij ljudskega življenja, kot jih najdemo v jubilentovih pregledih v Enciklopediji Jugoslavije: Narodna likovna umjetnost, Narodni običaji, Hrvati – geslo Etnografija.

Slovenski etnologi smo profesorju M. Gavazziju hvaležni za mnoge osebne pobude in strokovno pomoč ter moralno podporo v težkih razmerah, posebno pa za njegov vzor, ostvarjen v njegovih delih. Koristil pa je tudi slovenistiki, ki naj bi še bolj spoznavala njegove novejšje spise, polne jezikoslovnih dognanj in pobud. Zato mu tudi naš časopis vošči ob častitljivi obletnici vse najboljše!

Vilko Novak
Ljubljana

Metodične izkušnje

UČNA PRIPRAVA

Učiteljeva pisna učna priprava je nekakšen scenarij, po katerem poteka šolsko delo. Za učitelja začetnika so potrebne podrobne učne priprave, saj brez njih skoraj ne more stopiti pred učence v razredu. Učitelj z večjimi delovnimi izkušnjami, ki učno snov dobro obvladuje, lahko piše krajše, t. i. skicne učne priprave, ki so mu spominska opora pri organiziranju pouka.

V različnih obdobjih so učitelji priprave pisali na različne načine. Stari učitelji so priprave (učne slike) sestavljali po Herbartovih formalnih stopnjah: 1. priprava (preparacija, motivacija), 2. podajanje (prezentacija), 3. druženje skupnih lastnosti primerov (abstrakcija), 4. povzetek ali jedro (generalizacija, sistem), 5. uporaba in vaja (metoda, aplikacija) (Bezjak, 1906: 231–248). Kljub ugovorom zoper to šablono je takšna petdelna razčlenitev (artikulacija) učne enote še danes zelo pogosta.

Stari učitelji so v pripravi predvidevali tudi svoja vprašanja in odgovore učencev, npr.:

U: Človek obrača, Bog pa obrne. Koliko stavkov sem sedaj izustil?

U: Dva.

U: S čim sta ta dva stavka zvezana v celoto?

U: Z veznikom pa.

U: Kako imenujemo to celoto?

U: Zloženi stavek.

Po Bezjaku, 1906: 360–361

Tudi današnji učitelj pripravlja vprašanja za učence, posebno vprašanja višje miselne ravni, ki si jih je težko sproti izmišljati, odgovorov učencev pa navadno ne predvideva. Če si učitelj odgovor zamisli vnaprej, namreč preveč teži za tem, da bi tak odgovor izvelkel iz učencev in zato slabo sprejema in razvija njihove ideje.

Napredni učitelji med obema vojnoma so si prizadevali, da bi šola manj temeljila na podajanju učne snovi in njenem reproduciranju, ampak bolj na vključevanju v življenje, na delu in oblikovanju osebnosti. Nastajale so nove sheme za organiziranje učnega procesa, primerne bolj za izvedbo večjih učnih celot kot samo za posamezno učno uro. Pri umetnostni vzgoji so delali v treh stopnjah: 1. doživljaj, 2. razumevanje doživljaja, 3. oblikovanje in izraz. Zastopniki t. i. delovne šole pa so organizirali pouk v petih učnih stopnjah: 1. delovni smoter, 2. priprava delovnih sredstev, 3. izdelava delovnega načrta, 4. delovni deli ali koraki, 5. vrednotenje delovnega uspeha /Šilih, 1935: 58/. Menili so, da sheme potrebujejo samo šibkejše učiteljske osebnosti, medtem ko nadarjeni učitelji poučujejo enkratno in so po tem podobni umetnikom /Šilih, 1935: 55/. Če hočemo iti po vmesni poti, da bi se izognili šabloni in preveliki svobodi, si je treba izmišljati različne sheme za različna učna poglavja, npr. za sklanjatve, podredja, ločila itd.

Po osvoboditvi so k nam postopoma prodirale številne nove ideje za poživitev pouka: individualizirani in skupinski pouk, učni lističi, testiranje, programirani pouk, učnociljno načrtovanje idr. Te pedagoške novosti učitelj lahko uveljavlja le, če se ustrezno pripravlja za sodobno organiziranje pouka.

Glavna ideja sodobnega pouka je, naj učitelj čimmanj posreduje izgotovljena spoznanja, ki si jih morajo učenci vtisniti v spomin, ampak naj jih predvsem vodi, da samostojno prihajajo do rešitev problemov in nato z vajami razvijajo svoje sposobnosti in spretnosti.

V glavi učne priprave je treba predvideti določeni učni snovi čimbolj ustrezen pouk: učno temo (večjo učno celoto) in učno enoto (večinoma učno snov za eno učno uro), učne metode (razlago, pogovor, delo z besedilom, prikazovanje idr.), učne oblike (frontalno, skupinsko, individualno), učna sredstva in pripomočke. Skrbno je treba določiti tudi učno-vzgojne smotre, iz katerih se vidi, kako se bodo učenci po predelani učni enoti osebno spremenili.

Jedro priprave je po novem navpično razdeljeno na aktivnosti učitelja in aktivnosti učencev, vodoravno pa na učne stopnje. Ta razdelitev zagotavlja, da čimmanj nastopa učitelj, čimveč pa rešujejo probleme in delajo vaje učenci sami. Pri sodobnem pouku mora biti učitelj strpen tudi do nazorov učencev, s katerimi se sam ne strinja (npr. z drugačnimi nazori učencev o narečju ali slengu, kot jih ima sam). Predvidevati je treba tudi probleme in vaje različne težavnosti: take za poprečne, nadarjene in slabše učence. Tako šola ne razvija samo poprečnežev, ampak spodbuja tudi nadarjene in dviguje slabe. Splača se pri pisanju priprave rabiti pisave razne vrste in črnila raznih barv, da je besedilo preglednejše in uporabnejše.

Pri sestavljanju priprave pa ni treba misliti samo na čim bolj sodoben koncept pouka, ampak tudi na mnoge koristne zaznambe, ki omogočajo, da pouk teče brez zmede. Zamisliti si je treba, koliko minut bo trajala posamezna učna stopnja. Sestaviti je treba tabelsko sliko, ki jo bodo učenci prepisali v svoje zvezke. Ta zapis naj bo kratek, da ne bo utrujal učencev; zapisovanje kombinirajmo z ustnimi vajami, pri katerih morajo biti učenci miselno aktivni. V pripravo si zapišemo natančno oblikovan povzetek ali pravilo, ki ga

bomo narekovali učencem. Izogibati pa se je treba obsežnejših narekov učne snovi, posebno še učne snovi, ki jo imajo učenci v učbenikih, saj učenci med pisanjem niso prav nič miselno dejavni. V pripravi naj bodo napotki, kako se bodo učenci učno snov v urah samostojnega učenja ali doma učili in kako bodo z ustreznimi vajami izoblikovali potrebne spretnosti. Za učitelja začetnika je priporočljivo, da predvidi rezervno učno gradivo za primer, če mu bo na koncu učne ure ostajal čas.

Že po izvedeni učni uri se pod pripravo napiše opombo, koliko so bili zastavljeni učni smotri uresničeni in koliko ne. Na to opombo se učitelj opira, ko snuje nove učne priprave in pogloblja isto učno snov.

Glede pisanja priprav je med učitelji in prosvetnimi svetovalci ali šolskimi ravnatelji tih boj. Prosvetni svetovalci pri pregledovanju dela na šolah zahtevajo učne priprave na vpogled, posamezni šolski ravnatelji pa postavljajo svojim učiteljem zahtevo, da mu prinašajo priprave v podpis. To je nekakšna posredna kontrola kakovosti pouka. Veliko učiteljev pa priprav noče pisati. Prosvetni svetovalci in ravnatelji zastopajo stališče, da učitelji brez pisne priprave ne morejo organizirati takega pouka, pri katerem bodo učenci zares miselno dejavni. Učitelji pa se branijo, da je izkušen učitelj zmožen improviziranja in da se brez priprave celo bolje kot z njo odziva na nepričakovane učne situacije v razredu. V obeh stališčih je nekaj resnice in neresnice. Bati se je, da improvizacija ne temelji na resnični učiteljevi bistrosti, razgledanosti in dobrem vživljanju v psihologijo učencev, ampak samo na mehaničnem delu brez poglobljanja v probleme učne snovi in v sposobnosti učencev. Toda tudi priprava, ki jo je učitelj spisal pod zunanjim pritiskom, lahko vsebuje samo blišč priznanih učnih metod in oblik, pa malo globokega poznavanja učne problematike in izvirnosti. Tudi ob taki pripravi nastaja šablonski pouk, ob katerem ni ustvarjalen ne učitelj in ne učenci.

Privzgojiti si navado, da redno pišemo priprave, je zadosti težko. Večkrat nimamo časa in moči, da bi napisali kaj temeljitega, pa ne napišemo nič. Komur delo v šoli kaj pomeni, gotovo preišlja o opravljenem pouku in si v mislih dela načrte za prihodnje delo. Dostikrat zadostuje, če zapišemo samo ključna gesla iz teh razmišljanj. Tako nastane skicna priprava, ki je podobna delu ledene gore, ki plava nad vodo. Na pouk se pripravljamo še na druge načine: z zbiranjem izrezkov iz časopisov, izpisov iz knjig, z izdelovanjem učnih lističev in grafoskopskih prosojnic in z vajami v izraznem branju ali nastopanju v zbornem jeziku. To lahko veliko prispeva k ugledenosti in življenjskosti pouka. Pripravljanje na pouk naj ne bo opravilo, ki ga delamo zaradi obveznosti, ampak tako, ki ga delamo zaradi nas samih. Priprava, ki jo delamo iz našega notranjega prepričanja, bo resnična opora našemu spominu, dajala nam bo sproščenost pri pouku, povečevala bo našo ustvarjalnost in ustvarjalnost naših učencev.

Učna slika

Sklanjatev ženskih samostalnikov na -a

- I. U: Otroci, kaj smo že zadnjič opazovali na samostalnikih?
U: Da se spreminjajo v stavkih.
U: Kaj smo rekli o njih?
U: Samostalnike lahko sklanjamo?
U: Kaj se torej pravi sklanjati?
U: Samostalnikovo obliko v stavkih izpreminjati.
U: Kdo še ve, kako smo razložili besedo »sklanjati«?
U: Če npr. sklonimo palčico, izpremenimo njeno obliko. Prav tako rečemo, da sklonimo samostalnik, če izpremenimo njegovo obliko. Ako to ponavljamo, sklanjamo samostalnik.

- U:** V katerem razmerju stojita glagola skloniti in sklanjati?
U: V tistem, v katerem glagola pokloniti, poklanjati, nasloniti, naslanjati, ponoviti, ponavljati, prevoziti, prevažati.
U: To torej že vse veste. Hočemo se pa tudi učiti, kako se izpreminjajo samostalniki in katere oblike dobivajo, kadar jih sklanjamo. In sicer se bomo danes učili sklanjati samostalnike ženskega spola, ki se končujejo na -a, kakor riba ali miza.

II. U: Čitajte stavke na tabli!

- U:** Deklica močno plaka. Deklice ni doma. Daj deklici kos kruha! Moja sestra pozna to deklico. Mati bedi pri deklici. Deček se je igral z deklico.
U: Kateri samostalnik se tukaj sklanja?
U: Samostalnik »deklica«.
U: Katerega spola je samostalnik deklica?
U: Ta samostalnik je ženskega spola.
U: Sedaj hočemo vprašati po teh raznih oblikah samostalnika deklica in odgovarjati. Vprašaj po obliki deklica v 1. stavku!
U: Kdo močno plaka? Deklica močno plaka.
U: Beri obliko deklica v 2. stavku.
U: Deklice.
U: Vprašaj se po tej obliki!
U: Koga ni doma? Deklice ni doma.
 To se nadaljuje do zadnjega stavka.

III. Sedaj hočemo te oblike zaporedoma skupaj napisati tako, da napišemo številke stavka, vprašalnico in obliko. Vprašaj še enkrat M! Odgovarjaj N!

Na tabli stoji sedaj tale slika:

1. kdo? deklica
2. koga? deklice
3. komu? deklici
4. koga? deklico
5. pri kom? pri deklici
6. s kom? z deklico

- U:** Koliko oblik stoji tu skupaj na tabli?
U: Tu stoji šest oblik.
U: Pomnite! Te oblike imenujemo sklone. Ponovi N!
U: Te oblike imenujemo sklone.
U: Kateri glas slišite, oziroma katero črko vidite na koncu 1. sklonu?
U: Na koncu prvega sklonu slišimo glas **a**, oziroma vidimo črko **a**.
U: To črko hočem podčrtati.

Tako vprašuje učitelj po vseh sklonih in podčrtava končnice.

- U:** Te končne črke imenujejo končnice. Po čem se torej razlikujejo skloni.
U: Skloni se razlikujejo po končnicah.
U: Koliko sklonov ima samostalnik deklica?
U: Samostalnik deklica ima šest sklonov.
U: Kako vprašamo po prvem? kako po drugem? itd.

Opomba: Ker je učitelj doslej dovršil le en del druge in tretje stopnje, še ne more priti četrta stopnja: povzetek ali jedro, kjer učenci najdejo pravilo, temveč učitelj se tu vrni k drugemu delu ter izvrši tega in tretjega prav tako za dvojino, kakor ju je doslej izvršil za ednino!

- U:** V katerem številu stoji v napisanih stavkih samostalnik deklica?
U: Ta samostalnik stoji tu v ednini.

U: Dobro. Sedaj vemo, da ima samostalnik deklica v ednini šestero sklonov, ki se med seboj razločujejo po končnicah. Tudi se že znamo vprašati po njih. Sedaj pa hočemo videti, je li tako tudi v dvojini. Povejmo torej gornje stavke o dveh deklicah! Povejmo prvega N!

U: Deklici močno plakata.

Imenovalnik dvojine je učencem že dobro znan. Ako bi popolnoma ne pogodili vseh drugih sklonov, jim učitelj pomaga. Nadaljnje postopanje je mutatis mutandis isto kakor pri ednini.

Naposled se istim potom dobijo množinske oblike in na tabli stoji končno tale slika:

skloni	ednina	dvojina	množina
1. kdo?	deklica	deklici	deklice
2. koga?	deklice	deklic	deklic
3. komu?	deklici	deklicama	deklicam
4. koga?	deklico	deklici	deklice
5. pri kom?	pri deklici	pri deklicah	pri deklicah
6. s kom?	z deklico	z deklicama	z deklicami

IV. Nato šele stopijo učenci na četrto stopnjo ter povzamejo jedro.

U: Sedaj pa hočemo kratko povzeti, kaj smo se danes učili. Kar smo našli pri samostalniku deklica, velja tudi o drugih samostalnikih.

Učenci povzamejo nato tale pravila:

1. Vsak samostalnik ima šestero sklonov v ednini, šestero v dvojini in šestero v množini.
2. Ti skloni se med sabo razločujejo po končnicah.
3. Po sklonih vprašujemo z vprašalnicami: kdo? koga? itd.

V. **U:** Sedaj se bomo vadili te sklone ob raznih samostalnikih ženskega spola.

1. Postavite v gornjih stavkih namesto samostalnika »deklica« samostalnik »sestra«, potem s. »dekla«! Postavite jo tudi v dvojino in množino! Vprašajte se po sklonih!
2. Odgovarjajte naslednjim vprašanjem s samostalnikom »žena« in določite vselej sklon tega samostalnika: Koga boli glava? Komu je treba zdravnika? S kom je prišel deček? Koga nisi videl na poti? Kdo te kliče? Pri kom si bil? Odgovarjaj tudi s samostalniki: kmetica, gospodinja, teta, učiteljica!

Ako ni več časa, lahko izvršijo drugo nalogo posredno, zlasti če imajo Jezikovne vadnice (slovnice).

3. Sklanjajte še po vprašanih tele samostalnike: tička, babica, lisica, pastirica, kraljica!

Opomba. V čitanki iskati različnih oblik takih samostalnikov ter določevati sklone še sedaj ne kaže, ker učenci še ne poznajo razlike med samostalniki, ki pomenjajo osebe in sploh živa bitja, ter samostalniki, ki so imena reči, in je težko najti takih beril, ki bi v njih bilo več samostalnikov, poznamujočih ženske osebe ali ženska bitja v raznih sklonih.

V naslednji slovniški uri se pa morajo itak učiti te razlike. Tu je največjo pozornost obravnavati na vprašalnice, ki so različne od prejšnjih in se glase: kaj? česa? čemu? kaj? pri čem? s čim? Naposled je treba po dve vprašalnici združiti ter postaviti pravilo: Po 1. sklonu sprašujemo torej z vprašalnicama kdo? in kaj? Po drugem z vprašalnicama koga? ali česa? itd. Tu naj se učenci po vprašanih natanko naučijo ločiti 1. sklon od 4. in 2. sklon od 4.

Po Bezjaku, 1906: 356–360.

Ali obe poimenovanji pomenita isto osebo?

Zakaj smo prvemu poimenovanju dodali še drugo?

Prvemu poimenovanju dodano drugo poimenovanje iste stvari je pristavek.

Zdaj počasi preberemo vso poved. Kako je pristavek v govoru ločen od preostale povedi?

Katero ločilo ustreza temu premoru?

Poglejmo še en primer:

Predsednik predsedstva SFRJ
....., je v sredo,
prispele v Washington

Preberemo poved brez pristavkov in nato s pristavki.

Zakaj je poved razumljiva tudi brez pristavkov?

Ali je pristavek samo občno ime?

Ali je tudi datum lahko pristavek?

Ponovimo še enkrat, kaj je pristavek.

Ali želi kdo še kaj vprašati?

Če učenci ne postavijo nobenega vprašanja, načnem sam nekatere probleme:

Ali je pristavek stavčni člen ali ne?

Ali *Mika Špiljak* v besedni zvezi *predsednik predsedstva SFRJ* *Mika Špiljak* lahko pojmuje samo kot pristavek ali tudi kot prilastek?

III. Urjenje

Odprite jezikovne vadnice na strani 20. Vzemite konceptne lističe in vpišite primerne pristavke v naslednje povedi:

Nevenka Drusani, ..., bo odpotovala v Trst. – Včeraj sem srečal v mestu Tomaža, ... – Upajmo, da bo Bojan Križaj, ..., tudi letos dobro smučal.

Analiza učne ure

Učna ura je dobro potekala, učenci so prizadevno sodelovali in zadovoljivo razumeli novo učno snov. Treba bi se bilo še več pogovarjati o funkcijah, ki jih človek v življenju opravlja, npr. Nevenka Drusani: naša razredničarka, učiteljica slovenskega jezika, naša mentorica pri Solzicah, Barbarina mama, Majdina teta idr. Tako bi bili učenci potem spretnejši pri vstavljanju pristavkov. Možnosti pojmovanja iste besedne zveze kot pristavek ali kot prilastek učenci niso dobro razumeli. To bo treba pokazati še na drugih primerih, npr. Naš sosed Marko spet popravlja avto. – Naš sosed, Marko, spet popravlja avto. – Moja sestra Nada hodi v tretji razred. – Moja sestra, Nada, hodi v tretji razred. Poleg tega

Učenec, ki pozna vse tri pristavke, jih vpiše:

Predsednik predsedstva SFRJ, Mika Špiljak, je v sredo, 1. 2. 1984, prispele v Washington, glavno mesto ZDA.

Dva učenca prebereta.

Učenci odgovarjajo.

Učenci napišejo nad primere PRISTAVEK. Pod primere pa pravilo: PRISTAVEK JE PRVEMU POIMENOVANJU DODANO POIMENOVANJE ISTE STVARI.

Učenci sprašujejo.

Učenci eden po eden rešujejo vaje 1, 2, 3.

Učenci vpisujejo pristavke na konceptne listke in jih nato berejo.

pa si bomo ogledali še primere, ko je možen samo pristavek, npr. Moja mama, Irena Zgonc, izvrstno kuha. – Tudi moj oče, Jože Zgonc, se je udeležil relija.

Skicna učna priprava

Datum: 4. aprila 1984
Razred: 5. a
Učna enota: Predlog
Učno-vzgojni smoter: Učenci znajo ločevati predloge od veznikov, določati s katerim sklonom se veže predlog, pravilno rabiti predložne različice *z/s*, *k/h*.

I. Kaj je predlog?

Učenci ugotavljajo pomenske in slovnične razlike v primerih:

Mati in hči.

Mati s hčerjo.

Papiga in kletka.

Papiga v kletki.

Predlogi so besede za izražanje razmerja med neenakovrednimi besedami.

II. S katerimi skloni se vežejo predlogi?

Skrivalnice:

Kam ste dali svinčnik?

Na polico? V predalu? Med knjige? Pod torbo?

Kje je svinčnik?

Na polici? V predalu? Med knjigami? Pod torbo?

Ugotavljanje sklonov:

na polico (tož.) – na polici (mest.)

med knjige (tož.) – med knjigami (or.)

III. Predložne različice *z/s*, *k/h*

Nevenka se je pripeljala s kolesom (*z* avtom, *s* traktorjem).

Vida bi rada hodila *h* košarki (*h* gimnastiki, *k* odbojki).

Po kakšni logiki se rabijo predložne različice? *S* pred nezvenečimi soglasniki (*p t k c č f s š h*). *H* pred *k g*.

IV. Pregled učne snovi:

Učenci napišejo v svoje zvezke odgovore na naslednja vprašanja:

Kaj je predlog?

S katerimi skloni se vežejo predlogi *na ob po v* na vprašanje *kam*?

S katerimi skloni se vežejo predlogi *na ob po v* na vprašanje *kje*?

S katerimi skloni se vežejo predlogi *med nad pod pred* na vprašanje *kje*?

Kdaj rabimo predložno različico *s*?

Kdaj rabimo predložno različico *h*?

V. Vaje

Učenci rešujejo vaje 1, 2, 3 in 5 v Našem jeziku 5. Pri vajah 1 in 2 poiščejo po deset različnih primerov.

Analiza učne ure

Skrivalnice so učence razgibale tako, da so se bolj igrali kot učili. Vendar to ni škodljivo, saj se na ta način ustvarja zanimanje za predloge. O rabi predloženih različic *z/s*, *k/h* imajo učenci izkušnje že iz prejšnjih razredov, vendar so večkrat negotovi (**z* puško, **h* drevesu). Treba bo vztrajati, da bodo rabo predlogov kontrolirali z ustreznimi seznami glasov (*p t k c č f s š h* 'ta suhi škapec pušča' – *k g*). Določanje, s katerim sklonom se veže posamezen predlog, gre v nekaterih primerih težko. Temu bo potrebno posvetiti še kakšno učno uro.

Franc Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

Literatura:

Bezjak Janko, 1906: Posebno ukoslovje slovenskega učnega jezika v ljudski šoli, 231–238, 356–367.

Strmčnik Franc, 1966/67: Vrednost in smiselnost učiteljeve učne priprave, v: Priročnik za prosvetne delavce, 241–245.

Šilih Gustav, 1935: Učiteljeva učna priprava v duhu moderne didaktike, Popotnik, 54–65.

Tomič Ana, 1976: Strukturiranje učne priprave, v: Sodobno pedagoško delo, 165–297.

Tomič Ana, 1983: Strukturiranje učne priprave, Vzgoja in izobraževanje, št. 3, 17–24.

Anketa

VEČ METODIKE – NUJA ZA USPEŠNEJŠE VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNO DELO

V šolskem letu 1983/84 smo v osnovnih in srednjih šolah SR Slovenije učitelje slovenskega jezika anketirali o uporabljanju in poznavanju metod pri pouku materinščine.

K anketiranju smo povabili 50 učiteljev slovenskega jezika iz osnovnih šol in 30 iz šol srednjega usmerjenega izobraževanja. Pri odbiru šol in učiteljev so sodelovali svetovalci Zavoda SR Slovenije za šolstvo in ravnatelji šol. Kljub prijaznemu vabilu in priporočilu za sodelovanje, ki ga je dal Zavod SR Slovenije za šolstvo, je v anketi sodelovalo le nekaj nad polovico izbranih učiteljev – iz osnovnih šol 28, iz srednjih pa 17.

Učitelji, ki so sodelovali, imajo vsi opravljen strokovni izpit in končano kadrovsko šolo – akademijo ali fakulteto, eden pa učiteljišče. Šole, na katerih ti učitelji delajo, so iz različnih urbanih okolij (mesto, podeželje) ter iz raznih predelov Slovenije. Podatke in poročila, ki so jih dali, imamo zato lahko za zanesljive.

Anketa skuša ugotoviti metodično usposobljenost učiteljev za pouk ter metodične primanjkljaje, iz predlogov in pobud učiteljev pa želimo dobiti usmeritve za nadaljnje delo kadrovske šole, slavističnih društev, strokovnih aktivov, permanentnega izobraževanja in podobnih institucij, ki se ukvarjajo z usposabljanjem učiteljev med študijem in med zaposlitvijo.

Anketa ponuja učiteljem najprej klasifikacijo metod, kot jo ima v svoji metodiki Vladimir Poljak (Vladimir Poljak: Didaktika za pedagoške akademije, DZD, Ljubljana, 1979) in vprašuje, katere metode pri posameznih področjih pouka slovenskega jezika najpogosteje uporabljajo in katere poleg teh še vključujejo v ista področja. Vprašanje je usmerjeno v štiri področja, in sicer sporočanje, jezikovni pouk, obravnava beril in obravnava književnosti.

Osnovnošolski učitelji slovenskega jezika uporabljajo pri pouku sporočanja najpogosteje naslednje metode: pisanja (13), razgovora (10), po eden pa metodo praktičnih del in metodo branja in dela z besedilom. Preostali navajajo po več najpogostejših metod. Poleg primarno navedenih pa pogosto uporabljajo še metodo pisanja, razlage, razgovora, branja in

dela z besedilom, praktičnih del idr. Skupno – najpogosteje uporabljane in druge pogosto rabljene – uporabljajo pri sporočanju največ metode pisanja, razgovora in razlage. Srednješolski učitelji pa pri sporočanju najpogosteje uporabljajo metodo razgovora (7), metodo praktičnih del (5) in metodo branja in dela z besedilom (3). K temu dodatno navajajo še metode razlage, branja in dela z besedilom, pisnih del, razgovora in druge.

Pri jezikovnem pouku – po novem učnem načrtu za osnovno šolo se to področje imenuje jezikovna vzgoja – je v osnovni šoli najpogosteje uporabljana metoda razlaganja, kot dodatne pogosto uporabljane metode pa navajajo metode pisnih del, razgovora, razlage idr. Skupno se torej največ uporablja metoda razlage, kar je glede na abstraktnost učne snovi tudi pričakovati. Tudi v srednji šoli prednjači za to področje metoda razlage, sledijo pa razgovora, pisnih del itd.

Obravnavo beril opravijo učitelji slovenskega jezika najpogosteje z metodo branja in dela z besedilom (26 v osnovni in 16 v srednji šoli), zanimivo pa je, da berila nekateri najpogosteje obravnavajo po metodi risanja ali razgovora. Poleg tega pa uporabljajo še metode razgovora, razlage in risanja.

Književnost kot posebno področje pouka ima v srednji šoli večji poudarek kot v osnovni, zato kot prvo (najpogostejšo) metodo za ta pouk navajajo učitelji le tri metode: razgovor, branje in delo z besedilom in razlago, kot dodatne pa iste in še pet drugih. V osnovni šoli pa so še vedno bolj poudarjena besedila kot literatura, zato je razpršenost metod večja. Tako uporabljajo učitelji najpogosteje naslednje metode: razgovor, branje in delo z besedilom, razlago, demonstracijo; kot dodatne pogosto rabljene metode pa navajajo vse iz Poljaka in še druge.

Osnovnih metod za delo učitelju seveda nihče ne predpisuje. Izbira jih vselej sam, da bi z njihovo pomočjo čim lažje in uspešneje dosegel vzgojno-izobraževalne cilje. Iz nadaljnjih odgovorov v anketi pa se jasno kaže, da učitelji metode preslabo poznajo in da jih želijo strokovno poglobljeno pridobiti.

Večina učiteljev si v svoje učne priprave metode tudi zapisuje, nekateri pa ne. Prav tako večina učne metode za isto učno uro, torej za isto tematiko, isto snov v različnih šolskih letih spreminja. V različnih paralelkah v istem šolskem letu približno polovica učiteljev spreminja učne metode za isto učno snov. Iz tega bi lahko sklepali, da gre za ustvarjalni nemir, da se učitelj pri različnih učencih ne more zadovoljiti z istimi metodami dela, pa čeprav gre za isto učno snov.

Podobno bi lahko sklepali tudi iz naslednjih odgovorov. Na vprašanje, če so s klasifikacijo metod utesnjeni in če čutijo potrebo po podrobnejši razčlenitvi oziroma drugačnem pristopu, jih v osnovni šoli 18 in v srednji 8 odgovarja z DA, 8 in 9 pa z NE. Večini, posebej v osnovni šoli, ta klasifikacija metod ne zadošča za uspešno delo. Ob tem pa še navajajo, da so o metodah več zvedeli na raznih srečanjih kot pa v kadrovskih šolah. Na vprašanje, če so v kadrovski šoli dobili dovolj poglobljenega znanja o učnih metodah, jih v osnovni šoli kar 21 (od 28) odgovarja z NE, na srednji pa celo 15 (od 17)! V dodatnem izobraževanju so o metodah dela učitelji največ zvedeli na sestankih aktivov učiteljev slovenskega jezika, na seminarjih, v permanentnem izobraževanju, na slavističnih zborovanjih ter še v nekaterih drugih oblikah izpopolnjevanja.

Skoraj vsi anketirani učitelji menijo, da je potrebno strokovno izpopolnjevanje o učnih metodah, kot oblike izpopolnjevanja predlagajo predvsem seminarje, strokovne aktivne in hospitacije.

Želje in predlogi za vsebino izpopolnjevanja so med učitelji dokaj različni, vendar pa kažejo, da čutijo največje pomanjkanje metodične usposobljenosti.

Predloge osnovnošolskih slavistov lahko združimo v nekaj večjih vsebinskih sklopov. Splošne zahteve po vseh področjih pouka so učitelji oblikovali v misel »Novejši izsledki o pouku slovenskega jezika za vse panoge«. Zahteve po izpopolnjevanju iz metod za posamezna področja pouka je izrazila večina učiteljev. Predloge navajam po frekvencah: metoda obravnave beril in književnosti (po sedanjem učnem načrtu za osnovno šolo je to književna vzgoja); metode za jezikovno vzgojo, metode za sporočanje. Ob tem pa nekateri navajajo podrobnejše opredelitve oziroma želje po izpopolnjevanju: metoda obravnave sodobnih lirskih besedil; jezikovnostilistična metoda; govorne vaje; motivacija za pisne izdelke; bogatenje besednega zaklada in priprave na ustvarjalno spisje. Dalje želijo spoznati metode in oblike dela pri dodatnem in dopolnilnem pouku, pri interesnih dejavnostih, kulturnih dnevih, prireditvah, pri delu z legasteniki, zanima jih delo pri individualizaciji in notranji diferenciaciji pouka, seznaniti se želijo s sodobno literaturo o metodah in oblikah dela pri pouku slovenskega jezika.

Nekateri učitelji želijo več zvedeti o metodah, ki jih ni v splošnih didaktičnih opredelitvah, pojavljajo pa se v metodični literaturi. Tako želijo izpopolnjevanje o metodah vzorca, spodbujevalne besede, hevrističnega razgovora in o raziskovalni metodi.

Nekateri učitelji predlagajo tudi oblike izpopolnjevanja, predvsem praktični prikaz učnih metod v razredu.

Največ srednješolskih slavistov predlaga izpopolnjevanje iz metodike obravnave knjižnega jezika in književnosti. Predlagajo tudi sporočanje in domače branje. Pri tem navajajo nekateri tudi ožja strokovna področja, kot so skladnja, jezikovno slogovna analiza umetnostnih besedil (zlasti poezije), jezik in slog govornega jezika in vezavo povedi v besedilu. Dalje želijo predstavitev različnih metod ter navajajo še predloge: raziskovalna metoda; klasifikacija učnih metod iz Suvremene metodike; raba oziroma povezovanje metod med učno uro; snov naj bo življenjska in naj gre za tem, da učenčeva poznavanje določenega področja logično bogati, ne pa da ga utruja z učenjem problematike, ki je posebej za srednjo stopnjo usmerjenega izobraževanja privlečena za lase (lahko je jezik ali književnost).

Tudi za oblike izpopolnjevanja je nekaj predlogov: temeljit pogovor v ožji sestavi; vzorčne ure posameznih vsebin (jezik, sporočanje) – demonstrator naj bi bil pedagoški svetovalec.

Zanimivo je spoznanje, kakšen smisel vidijo učitelji v zapisovanju metod v učne priprave. Tu najbolj izstopajo organiziranost in učinkovitost pouka ter občutek zanesljivosti pri delu. Med anketiranimi učitelji osnovne in srednje šole na tem področju ni bistvenih razlik. Kaj torej pomeni opredelitev učnih metod in zakaj jih učitelji pišejo? Navajam večino odgovorov:

- Zaradi organizacije in operacionalizacije vzgojno-izobraževalnega procesa.
- Učitelju pomaga operacionalizirati cilje, smotre, vsebine.
- Omogoča trdno metodično organiziranost učne ure.
- Večja sistematičnost.
- Določen potek učne ure.
- Le tako je viden natančen potek učne ure.
- Nemoten potek pouka.
- Večja aktivnost učencev.
- Boljši rezultati vzgojno-izobraževalnega dela.
- Zaradi učinkovitejšega doseganja ciljev.
- Učinkovitost in možnost preverjanja učinkovitosti.

- Pomeni najpopolnejšo pot do uresničitve vzgojno-izobraževalnega smotra.
- Pouk je *lažje* izvajati.
- Vodenje ure je *lažje*, preglednejše.
- Zaradi *lažje* izvedbe ure; *lažje* uresničevanje učnih smotrov.
- Pri pisni pripravi na ure temeljito *razmislim*, s katerimi metodami bom dosegla smoter.
- *Občutek*, da je delo organizirano na ustrezen način.
- *Omogoča* različnost; metode se ne ponavljajo v različnih učnih urah.
- Boljša *priljubljenost* na pouk.
- Pred vsako obravnavo skrbno *pretehtam* tudi metode.
- *Obvladovanje* vsake etape učne ure.
- Zapisovanje *omogoča* poznejšo *analizo* dela (uspešnost).

Nekaj učiteljev o tem ni odgovorilo, saj si metod ne zapisujejo; tako kaže anketa. Obstaja pa tudi takole odklonilno stališče: Vnaprej pripravljena metoda je premalo prožna za prilagojeno delo z ljudmi.

Splošna didaktična razvrstitev metod mnoge učitelje slovenskega jezika utesnjuje. Dokaj obsežna metodična literatura v drugih republikah Jugoslavije pa opredeljuje pouk na različne načine in opisuje učne metode z različnih vidikov. Take razvrstitve učitelji slovenskega jezika večinoma ne poznajo, ugotavljajo pa, da ustreza načinu njihovega dela.

V reviji *Suvremena metodika* so zbrali učne metode pri pouku materinščine po štirih merilih (*Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb, 1981, št. 2) – po viru, načinu sporočanja, spoznavnem procesu in po učenčevih čutilih. Navajam to klasifikacijo v svojem prevodu:

1. Klasifikacija glede na vir (vsebino). Vir je lahko besedilo ali likovno delo:

- a) metoda ilustracije besedila,
- b) metoda učenja na pamet (pesmi in proze),
- c) metoda dela z besedilom,
- č) raziskovalna metoda,
- d) metoda ustvarjalnega branja,
- e) jezikovnostilistična metoda,
- f) metoda vzorcev,
- g) metoda spodbujevalne besede.

2. Klasifikacija glede na način sporočanja:

Ustna komunikacija:

- a) metoda hevrističnega razgovora,
- b) metoda spodbujevalne besede,
- c) metoda samostojnega pripovedovanja (učencev),
- č) metoda pojasnjevanja,
- d) metoda ustnega razlaganja.

Pisna komunikacija:

- a) metoda samostojnega dela (učencev),
- b) metoda ankete,
- c) metoda vzorcev,
- č) metoda pisnih del.

3. Klasifikacija glede na spoznavno delo učencev in učitelja:

- a) metoda ustvarjalnega branja,
- b) metoda ustvarjalnih nalog,
- c) metoda hevrističnega razgovora,
- č) raziskovalna metoda,
- d) metoda razlage (reproduktivno-ustvarjalna).

4. Klasifikacija glede na sodelovanje učenčevih čutil:

- a) oralna metoda,
- b) vizualna metoda,
- c) avditivna metoda,
- č) manualna metoda,
- d) meditativna metoda.

Imenovali bi jih lahko tudi ustna, vidna, slušna, ročna in razmišljajoča metoda.

Poznavanje take razvrstitve metod omogoča učitelju pestro izbiro sredstev in poti za uresničevanje temeljnih nalog – izpolnjevanje učno-vzgojnih smotrov in ciljev. Večina učiteljev je v anketi izrazila, da želi spoznati metode po teh vidikih.

Poznavanje učno-vzgojnih metod spada med temeljna znanja učitelja. Z ustreznimi metodami lahko najbolj optimalno uresniči smotre učnega načrta, to pa pomeni, da uspešno vzgaja in uspešno nauči temeljna spoznanja s področja jezika, sporočanja, književnosti in drugih elementov pouka slovenskega jezika.

Jože Lipnik
Pedagoška akademija v Mariboru

Ocene in poročila

POMEMBEN PRISPEVEK K NARATOLOGIJI

Marjan Dolgan: Kompozicija Pregljevega pripovedništva. Založba Lipa, Koper 1983, 205. str.

Dolganova knjiga je pomemben prispevek k metodološki koherentnosti in prečiščenosti ter terminološki izpopoljenosti naratologije, nemara tudi pri nas najbolj obdelanega in že tradicionalnega področja književne teorije (prim. Kmeclovo razpravo o noveli in Dolganovo o pripovedovalčevem vrednotenju pripovedi). Teorija pripovedništva je bolj kot v njegovi prejšnji knjigi naslonjena na nekatera načela matematične poetike, saj avtor s teorijo relacij sploh opredeli pojem kompozicije, ki ga – spodbujen npr. z Uspenskim – ponovno uveljavlja namesto po njegovem modno ohlapnega pojma strukture. Kompozicija je jedrnat in natančno opredeljena kot »sistem binarnih relacij med elementi, ki pripadajo posameznim ravnem pripovedovanih kategorij«. Pripovedovane kategorije so pripovedovalec, pripovedovani naslovljenec, pripovedovani čas in prostor ter pripovedovane osebe, kompozicijske relacije pa so: ponavljanje elementa (ustreza matematični ekvivalenčni relaciji), paraleliziranje elementov (ustreza tranzitivni relaciji) in asimetrična opozicija elementov (= asimetrična relacija). Te relacije semantizirajo pripoved. Na podlagi ponovljivosti binarnih odnosov je mogoče izdelati invariantni model pripovedne kompozicije v ustvarjalnosti pisatelja.

Dolganova teoretična podlaga za razčlenbo Pregljevih zgodovinskih romanov in novel je sicer natančna in dosledna, vendar pa je tako posplošena, da kategorialno ne more zajeti nekaterih razločevalnih, avtorsko tipičnih kompozicijskih lastnosti. Razmeroma dobro zajame tematske opozicije Pregljevega pripovedništva, ostale ugotovitve, navedene v Sklepu, pa bi lahko – če nekoliko zaostriamo – Dolgan zapisal tudi po razčlenbi kakšne drugačne vrste besedil (niti ne nujno pripovednih, ne nujno Pregljevih in ne nujno Pregljevih »netrivialnih«).

Za »hiponimičen«, se pravi nižji, manj splošen, a določnejši model kompozicije bi bilo verjetno potrebno uvesti kategorije, ki opredeljujejo žanre ali celo klasifikacijske tipe besedil. Le-te pa seveda niso več »čisto« teoretične (kar je – po Jakobsonu – Dolganov epistemološki ideal), ampak že tudi literarnozgodovinske in sociološke, čeprav lahko še vedno znotrajliterarne: npr. dopolnitev komunikacijskega modela z razslojitvijo naslovljevalca in naslovnika, ki sta lahko tudi nadbesedilni, vendar ne zunajliterarni kategoriji (udejanjata se lahko na ravni žanra, konvencije ali sloga), več posluha za vlogo naslovnika, ki ni zgolj pripovedovalcu podrejena kategorija, ampak tudi determinanta različnih pripovednih postopkov. Dolgan se v interpretaciji Pregljevih besedil sam zateka k pojmom, ki jih v Literarnoteoretski podlagi obravnave ne upošteva: npr. tipologija romanov (roman osebe, roman kolektiva), vloga pripovednih žanrov (novela – roman), parabolitnost (ki je spet figura celotne kompozicije besedila). Razen teh dodatnih, stilno- in žanrsko precizirajočih kategorij bi nemara posebno mesto med pripovedovanimi osebami, prostorom in časom – po jezikovni analogiji (aktanti, akcije, okoliščine) in po tradicionalni rabi v književni teoriji (motivi, fabula, siže) – zaslužila tudi pripovedna dogodkovnost/dogajalnost.

Preden analizira Pregljevo kompozicijo, Dolgan pregleda prejšnje obravnave: pred drugo svetovno vojno so bili ocenjevalci ideološko usmerjeni, oblikovna vprašanja so zanemarjali ali zavračali na račun potrjevanja/nepotrjevanja lastne ideologije v Pregljevih delih. »Pomenotvornost oblikovalnih prvin« je ostala prezrta vse do srede šestdesetih let.

»Najznačilnejše Pregljeve pripovedi« (kriterij izbora oziroma razločevanja od trivialnih pripovedi je kar preskopo pojasnjen: »prispevek k diferenciaciji slovenskega pripovedništva /je v njih/ največji«) Dolgan razčlenjuje po posameznih kompozicijskih kategorijah. Pripovedovalec je večinoma časovno in prostorsko nedoločen ter ima podogajalen vidik. Izjemi sta Simon iz Praš in Regina Roža ajdovska, v katerih skuša pripovedovalec z uvajanjem določenih, pripovednoosebno konkretiziranih, »drugostopenjskih« pripovedovalcev oziroma s svojo prvoosebno prikriti svoj vsevedni, parabolizirajoči položaj. Dogodkovni čas je v vseh pripovedih zgodovinski (obdobja od 15. do 19. stoletja), dogodki so v njem večinoma razvrščeni linearno (razen simultanosti v Tolmencih in delne simultanosti v Simonu iz Praš), tako da se fabula in siže dokaj ujemata in so retrospektive redke. Dogodkovni prostor je vedno zemljepisno določen in »linearen«, v njegovi kompoziciji prevladuje asimetrična opozicija med oblastniškimi in podložniškimi prostorom, ki je še naprej razčlenjena (oblastniški prostor se deli na cerkvenega in posvetnega v Plebanusu Joannesu, cerkveni na katoliškega in protestantskega v Bogovcu Jerneju ipd.). Narava je večinoma paralelistično podrejena notranjemu stanju oseb, ki jih opredeljujejo omenjene prostorske opozicije, le v Simonu iz Praš tvori nasprotni pol mestu. Neznaten je obseg »nelinearnih« prostorov: sanjskega, drugostopenjskega, iracionalnega. Večinoma imajo retrospektivno vlogo ali pa paralelistično okrepljujejo določeno tematsko opozicijo. Kompozicija pripovedovanih oseb (razčlenba se tu opira predvsem na Proppa in Lotmana) temelji na opoziciji oblastniki – podložniki, ki se tudi še podrobneje razčlenjuje: oče – hči (Matkova Tina), askeza – spolnost (to protislovje žene Plebanusa Joannesu v mazohizem in sadizem), razum – iracionalnot (Regina Roža ajdovska) ipd. Glavne osebe so tiste, ki prestopajo meje svojega prvotnega prostora, stranske osebe se delijo na pomočnike in nasprotnike. Poleg njih obstajajo še »drugostopenjske« sanjske, slikarske, biblične in druge osebe.

V Sklepu Dolgan izpelje invariantni kompozicijski model Pregljevih pripovedi, v katerem pa so – kot že rečeno – za pisatelja značilne le povzete tematske opozicije (»med askezo in spolnostjo v glavni osebi«, »med glavno osebo, ki je podložnik, in stransko osebo, ki je oblastnik«, »med samimi podložniki in/ali samimi oblastniki«, »med racionalnostjo, po kateri se ravna osebe, in iracionalnostjo, ki jim vlada«). Tu torej pogrešamo sklepe o zgodovinskem romanu in noveli, o parabolitnosti, o tipih romana ipd.

Vrednost knjigi stopnjujejo številni grafi in izvorno zamišljene tabele, obširna bibliografija (žal so odnosnice med samo razlago pogosto brez napotil na stran navedka), k večji preglednosti prispeva decimalna ureditev, vendar z njo prihaja tudi do manj gospodarnega ponavljanja ugotovitev.

Marko Juvan
Ljubljana

ZBORNIK O EKSPRESIONIZMU

Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Mednarodni simpozij v Ljubljani od 30. junija do 2. julija 1983. Obdobja 5. Ljubljana 1984, 639 str.

V zborniku z izkušnjami in osvetlitvami prednjači Franc Zadravec s prispevkom *Slovenska ekspresionistična literatura*; v njeno sredino je postavil pesnika Srečka Kosovela, v dramatikii pa Slavka Gruma. Začetke vidi pred 1. svetovno vojno (opozoriti kaže na poprejšnja Zadravčeva razglabljanja na to temo), toda razcvet ekspresionistične književnosti zaznamo v dvajsetih letih. Hkrati pa je avtor pribil, da noben od slovenskih ekspresionistov v vsej jezikovni praksi in literarni ideologiji ni vztrajal pri ekspresionizmu. Ob ekspresionizmu hkrati obstajajo še druge literarne struje. Ali je mogoče pritegniti Walterju Soklu, ko primerja začetke nadrealizma z ekspresionizmom, je posebno vprašanje, ki po vsej verjetnosti ne bi dobilo eksplicitnega potrdila, razen delno pri S. Grumu. Groza, toliko simptomatična prva ekspresionistov, ima svoj izvir zlasti v usedlinah vojne in v dualistični razcepljenosti človeka. Posredi je lahko metafizično iskanje. Zadravec ugotavlja, da preveč zatajevani ali preveč poudarjeni razum slabi ekspresionistično umetnost. Znotraj tiste smeri ekspresionizma, ki jo ponavadi označujemo kot socialno, Zadravec vidi filantropizem, bolj ali manj abstractum, ki da meri na lastno preobrazbo in moralno odgovornost, s čimer naj bi se spremenila družba. Vendar avtor opozori, da M. Klopčič, Seliškar, Kosovel tudi prestopajo mejo abstraktnega humanizma. Ko govori o ideologiji v ekspresionistični liriki, ni mogoče pritegniti, da je marksistična miselnost komaj kje nakazana, saj je pri M. Klopčiču deklarativno podana, kot ugotavlja že I. Brnčič. F. Zadravec je opravil ustrezno primerjavo med tematiko nemškega ekspresionizma in tematiko slovenskega kroga. Če je v nemški liriki velemesto pogosto prisotno, pa v slovenskem prostoru mesto duši pesnika, odtuja je ljudi, toda zemlja je vsem izjemno blizu. Nemški pesniki pogosto poudarjajo internacionalnost, pri nas je nacionalna komponenta močno zabrisana. Pri ekspresionistični drami pravi F. Zadravec, da noče biti aktivistična, socialni problem kot da je etično načet. V nasprotju z nemškim pojmovanjem razmerja moški – ženska slovenski ekspresionist govori o moškem kot principu duha, ideje, ki zamažni težji premagati ženski princip, erotični demonizem. Tipološke osebe, zreducirane na ideje, se izražajo tudi s kretjnjo, gibom, pantomimo – tam, kjer beseda ne more dovolj povedati. Prostor je imaginaren, le naznačen. Značilno je tudi, da je Zadravec pomaknil ekspresionistično prozo za liriko in dramatiko – ne brez razloga. Označujoč Majcnovo zbito, zgoščeno pripovedno prozo, pa Grumovo hladno, telegrafsko objektivno podajanje, opozori na Preglja (ki ga je drugje obravnaval) in na Jarčevo kratko prozo, ki je doslej povsem neraziskana.

Boris Paternu je osvetlil *probleme ekspresionizma kot orientacijskega modela*. Kljub ožji časovni zamejenosti je ekspresionizem postal mednarodni fenomen tudi v obravnavi, čeprav v jugoslovanskem prostoru edino na Slovenskem brez zadržkov obvelja oznaka ekspresionizma v teoriji in praksi. Šele zadnje čase je prišlo do preobrata pri pojmovanju hrvaške in srbske književnosti tega obdobja. Ob možnih drugačnih pogledih (J. Kos) na slovenski literarni prostor ekspresionizma je pomembna nova in prizadevnejša diagnostika ter težnja po celotnejši opredelitvi. Orientacijski model ekspresionizma je nastal zlasti ob nemškem izkustvu. Izhodiščno vprašanje je, ali je ekspresionizem gibanje s formiranim programom ali pa je vodilna literarna smer nekega obdobja. Možno pa je obravnavati ekspresionizem v sklopu cele vrste umetniških pojavov med 1910 in 1930 v okviru modernizma ali sedaj bolj popularnega avantgardizma. Skupni imenovalci za vendarle različne literarne pojave je prav gotovo komaj možen, če že ne neustrezen in zato Weisstein, eden najvidnejših raziskovalcev sodobnosti, utemeljeno govori o razmejitvah in razločevanju. Pravilno ugotavlja, da Flakerjevo pojmovanje »mikrostruktur« z -izmi, ki da tvorijo »makrostrukture« avantgardizma, ne odpravlja pojmov, temveč jim daje le drugačno mesto; v nobenem primeru pa ni mogoče mimo ekspresionizma. Vendar se da pomisliti, čemu »makrostrukture«, če so znotraj »mikrostruktur« dovolj razberljive razločnice. Ko razmišlja o konstitutivnih potezah ekspresionizma, Paternu ugotavlja, da je posredi posebna intenziteta, ki v izrazu ni niti samo psihološka niti samo izrazna, ampak zajema vse ravnine književnega dela, sega v prakso in program. Paternu navaja, da je estetiko lepote z ekspresionizmom izpodrinila estetika intenzitete, kar pomeni prelom s simbolizmom. Bržčas se kaže zamisliti nad drugačno pojmovano estetiko pri ekspresionistih, o prelomu s simbolizmom se da govoriti, a simbolna vrednost tudi pri ekspresionistih ne izgubi prisotnosti. Druga lastnost ekspresionizma se kaže v razklanosti, v dvojnem dojemanju sveta. Paternu navaja, da se ekspresionizem s svojo dejavno in duhovno osredinjenostjo k človeku razlikuje ne le od futurizma, marveč tudi od formalistično usmerjenih avantgardizmov. Že pri Kandinskem vidi ob »notranjem zvenu besede« predhodništvo ne le »zvočnega«

temveč tudi »konkretne« poezije, besede torej, ločene od prvotnega pomena. Vprašljivo pa je, ali je možno pristati na Paternujevo trditev, da spada ekspresionizem, »gledano iz današnje razdalje, v spodnje, razmeroma 'konservativno' območje t. i. avantgardizma«. V mislih mu je »še zelo močna povezava s tradicijo«. Toda nikakor ne gre prezreti, da je ekspresionizem nastajal, se izoblikoval v izrazitem odporu, uporu zoper tradicijo. Da so se pozneje književniki ekspresionizma oddaljili od te struje, gre prej pripisati izrabljenim možnostim znotraj te umetniške pojavnosti in ne nazadnje zaradi drugačnih socialnih okoliščin, to pa je že poglavje zase.

Radovan Vučković je zastavil problem: *Ekspresionizem – stilska formacija ali duhovno gibanje*. Ekspresionizem je zajel širša umetniška področja, avtor zastopa stališče, da ne kaže postavljati obeh možnosti drugo proti drugi, marveč ju kaže združiti v enem tipološkem prostoru. Viktor Žmegač je podal *metodološko problematiko naziva ekspresionizem v književni zgodovini*. V bistvu znova odpira problem literarne periodizacije, ne da bi utrdil in naredil jasno to, kar je predmet preučevanja. Zoran Konstantinović je spregovoril o *ekspresionizmu in fenomenologiji* na primeru slovenske poezije z mislijo na postopek pesniške redukcije. Znanega komparativista zanima, ali je kdo od predstavnikov slovenskega ekspresionizma poznal Husserlovo delo *Logische Untersuchungen*. Za Jarca in Srečka Kosovela se da zanesljivo dvomiti o taki možnosti, najsi je Husserl še tako vplival na 20. stoletje. Čeprav je zveza med nemškimi ekspresionisti in fenomenologijo možna in tudi posredno ali neposredno navzoča, pa tak pojav ne kaže potiskati v slovensko območje, kot je to nakazal že F. Zadavec. Predrag Palavestra je spregovoril o *dveh etapah srbskega ekspresionizma*, navajajoč etapo pred 1. svetovno vojno in po njej. Prvo ima za metafizično in abstraktno, druga pa se je oblikovala v negaciji meščanske kulture. France Bernik je osvetlil *ekspresionizem in slovensko pripovedno prozo*, seveda le v nekaterih pogledih, izhajajoč iz mnenja, da je ekspresionistični slog najmanj prikladen za prozo. Ivana Cankarja postavlja kot most med simbolizmom in zgodnjim ekspresionizmom. Usmeril se je k Pregljevi daljši prozi, zlasti pri romanu *Bogovec*. Jernej se da razvideti simptomatične poteze ekspresionizma, pri Grumovih črticah se kažejo bolj stanja, notranja dejanja. Vprašanju *slovenske ekspresionistične kratke proze* se je posvetila Helga Glušič. Kakor poprej je tudi sedaj posredi omejitve le na nekatera opazanja. Avtorica je postavila trditev, da razen Grumovih črtic prave ekspresionistične proze s slogovnimi in miselnimi premisami ni veliko, zatem pa vseeno omenja imena, ki so simptomatična za to obdobje.

Praški referator Miroslav Drozda je izvedel tipološko vzporednico postrealističnega pisanja pri *Kafki in Belem*. Kafka in A. Belí predstavljata nasprotna tipa, ujemata se le v absurdnosti, bistveno pa se ločita v pojmovanju tega pojava. Pri prvem so dispozicije antiutopične, pri drugem pa utopične. O *slovenski drami med svetovnimi vojnama in glavnih tendencah evropske dramatike* je razglabljala Maria Bobrownicka iz Krakova. Za temeljni problem v našem stoletju ima spremembo relacij med lirskim, epskim in dramatskim tudi v dramatiki. Avtorica se je pomudila pri nekaterih značilnostih epske drame in lirične (poetične?) drame; poiskala je vezi s tradicijo, pri tem gre za oddaljevanje od enotnega fabulativnega toka na različne načine. Ponekod bi bila koristna konkretnjša razlaga ali pa večja previdnost pri postavitvi mnenja. Zelo neargumentirana, če že ne tvegana, je trditev, da je ekspresionistična drama bližje epskemu gledališču; pojem impresionistične (ne impresivne) simbolike se pri Maeterlincku izključuje. Mnogo bolj osvetljeno bi bilo, ko bi namesto »strukture likov« govorili o idejni tipizaciji oseb. Avtorica je ugotovila, da se pri slovenskih dramatikih kažejo nove rešitve prav pri tipoloških osebnostih, alegorični liki nimajo take funkcije.

Manfred Jähnichen iz Berlina je izvajal primerjalno analizo – Rubiner, Krleža, Jarc, Kreft. V bistvu gre za kontrastivni prikaz med Rubinerjevo dramo *Die Gewaltlosen* z aktivno protivojno vsebino, Krleževim Kristoferjem Kolumbom, obteženim s skepso, Jarčevim Ognjenim zmajem s kozmično generalizacijo pa med Kreftovim Tiberijem Gkrakhom s historično aktualizacijo v marksistični luči. Jože Pogačnik je obravnaval *slovenski konstruktivizem*. Pogačniku gre za širši prikaz konstruktivistične umetnosti v tirnicah, ki imajo neposredno ali posredno zvezo s Kosovelovim konstruktivizmom. Avtor vidi bistveni pomen slovenskega konstruktivizma v temeljnem odklonu od mimetično-imitacijske umetnosti. O *Kosovelovem konstruktivizmu v jugoslovanskem kontekstu* je govoril Aleksander Flaker. Bistvenega pomena mu je odnos med Kosovelom in »Zenitom«, poznavanje Krleže in »Plamenak« pa še koga. Prav v zvezi z »Zenitom« bi pričakovali različnejše razsežnosti ob vprašanju, zakaj je Kosovel naklonjen zenitistom. Juraj Martinović se je usmeril k *tipološkim določilom ekspresionizma A. B. Simiča in Srečka Kosovela*. Taka vzporednica potegne za sabo niz vprašanj, ki izvirajo predvsem iz narave literarnih del obeh pesnikov, iz estetskih spoznanj obeh pesnikov, kot tudi iz širšega toka literarnih pojavov. Kljub časovno omejenim možnostim je potegnil različno med

obema. Gerhard Schaumann iz Jenne je podal zanimiv referat *Srečko Kosovel – Nähe und Differenz zum deutschen Expressionismus*. Z nadihom zavrnitve meščanske Evrope je Kosovel prerasel abstraktni humanizem. Začuda pa avtor pri tem ne upošteva Spenglerjeve filozofije, ki je imela odmev pri Kosovelu, pa čeprav le delno.

Alicja Pakulanka iz Krakova se je kratko zaustavila pri *poetiki Kosovelovih pisem*, pri tem je imela v mislih Kratka pisma, Pisma Mirjam in še troje pisem. Tu je možnost pisemskega ustvarjanja na ravni dveh osebnosti, lahko pa gre za enosmerno. Kljub stilni različnosti je Kosovel emotiven, osebno barvit, izpovedno različen. Klaus D. Olof iz Celovca je referiral *Zur »Chaos« als Thema des Expressionismus*. Pri pojmu »kaosa« se je pomudil pri A. B. Šimiću, M. Jarcu, S. Kosovelu. Ta pojem ima seveda širši pomen in ne vselej enake razsežnosti pri posameznih književnikih. Kakor je po eni strani kaos znamenje razpada, pa utegne biti tudi skrajna lega in že izhodišče za nastajajoče. Rolf-Dieter Kluge se je omejil na interpretacijo Kosovelove Ekstaze smrti ob referatu *Expressionismus oder Symbolismus?* S tem je izzval že dalj časa prisoten splošen problem, kolika in kaka je navzočnost simbola pri ekspresionistih. Dietrich Wörn, prav tako iz Tübingena, pa ob istem naslovu obravnava v zoprednico med nemškimi ekspresionisti in ruskimi simbolisti, pri čemer se je osredotočil na Georga Heyma in Aleksandra Bloka. Zanimiv je prispevek Toneta Pretnarja *Podbevškov verz med tradicijo in avantgardističnim eksperimentom*; avtorja zanima razmerje med besedilom in verzom. Rudolf Neuhäuser iz Celovca je primerjalno spregovoril – *Stanko Majcen frühe expressionistische Dichtung in Vergleich mit dem deutschen Expressionismus*, govoreč o Elsi Lasker Schüler, G. Heymu, G. Traklu in primerjal na ravnini jezika, motiva, metafore.

Primere iz lirike J. Lovrenčiča je obravnaval Gerhard Gieseemann iz Giessena. V referatu *Expressionistische Stilmittel bei Joža Lovrenčič* je sledil slogovnim značilnostim v raznolikosti, naj gre za stilne ali vsebinske. Milan Gurčinov iz Skopja je spregovoril o *Koči Racinu v jugoslovanskem ekspresionističnem kontekstu*, v ospredje je postavil tiste pesmi Racina, ki so jih nekoč označili za »dekadentno formalistične«, v bistvu pa gre za odpiranje k novodobnim izraznim dosežkom. Jiří Skalička iz Olomouca je osvetlil *J. Wolkerja*, označil češki in slovenski ekspresionizem s poudarkom na pesniku, prevajalcu iz slovenščine. Andreas Leitner iz Celovca je prispeval sestavek *Zur Licht-Thematik des Expressionismus*. Topos »svetloba« je na vrhu ekspresionističnega izražanja, v štirih pomenskih krogih je avtor strnil pomenske poudarke. Ivan Cesar iz Zagreba je na primeru Plebanusa Joannesa I. Preglja spregovoril o *strukturi slovenske ekspresionistične pripovedne proze*, pri čemer obstaja razkorak med Pregljevim tolmačenjem ekspresionizma in njegovo ubeseditvijo in prav »drama duše« zanima avtorja s semantičnega gledišča. Katarina Šalamun-Biedrzycka s Krakova je referala o *idejnem in umetniškem razvoju Grumove proze*; beseda gre o preobrazbi iz romantičnega individualizma v dualizem s kategorijo »jaz« in pa »svet«. Alenka Glazer je obravnavala zbirko *Antona Tanca-Čulkovskega Glasovi iz teme* in tako tvorno prikazala manj znano področje v luči izraza, motiva, ideje, formalnih vprašanj. Branko Milanović iz Sarajeva se je lotil nenavadne teme – *Neki vidovi doticaja i odnosa ekspresionizma i naturalizma*, misleč na Krleževe Hrvatske rapsodije. Štefan Barbarič se je posvetil *temi umetništva v Pregljevih Usahljih vrelcih in ob tej »psihološki noveli«* prispeval opažanja, ki pripomorejo k razvidni podobi Pregljevega pojmovanja. Sveže teme se je lotil Zdzisław Darasz iz Krakova, ko je preučil *Iskanje formule »nove umetnosti« v slovenski slovstveni publicistici ekspresionističnega desetletja*. Tvegano in ne prepričljivo, brez argumentov je avtor izrazil, da ekspresionistično gibanje v slovenskem slovstvu razodeva večjo življenjsko moč kot v drugih evropskih književnostih. Seliškarjeve Pesmi pričakovanja ne kaže uvrstiti med ekspresionistične. Četudi se tu in tam še pojavi vprašanje – ekspresionizem nazor ali stil – pa je na raznih mednarodnih simpozijih, vključno z ljubljanskim, že dokaj utrjeno mišljenje o stilski formaciji. Avtor se opira zlasti na Voduškov esej (pa Kosovelov), na generacijske razlike in opozicijo estetsko: etično. Argumentacija manjka tudi pri izrazito osebnem, prenatrjenem mišljenju o pesniškem jeziku, pa regresivni razvojni teznji. Janez Vrečko je načel vprašanje – *slovenski zgodovinski avantgardi*. Ob konstruktivnih elementih avantgarde se avtor usmeri predvsem k Podbevšku, k Vidmarjevem gledišču čiste umetnosti, podal je razlike med esteticističnim pojmovanjem in avantgardnim. Svetlana Slapšak obravnava *jugoslovanski ekspresionizem glede na antiko*, govoreč o defabulizaciji, depersonalizaciji, žanrski inovaciji. István Lőkös iz Egerja je prispeval referat *Ekspresionističke refleksije o avstro-ugarski monarhiji i prvom svjetskom ratu*, izvajajoč primere na Krleži, Kossaku, D. Scabu; v opreki je z dognanji o začetkih slovenskega ekspresionizma, kar je sicer znano. Božena Tokarz iz Katovic si je izbrala temo *Ekspresionizem: smer ali stil? V spomin A. Slodnjaku je razpravljajl Peter Scherber iz Göttingena na temo Formen und Textverarbeitung in slovenischen Expressionismus*, vzporedno je analiziral Kosovela, Gruma, izhajajoč iz Cankarjeve Lepe Vide. Hermina Jug-Kranjec je analizirala *skladenjsko in pomensko*

zgradbo v Pregljevem romanu Bogovec Jernej, ugotavljajoč dva stavčna vzorca. Ivan Verč iz Trsta se je omejil na *lirizacijo ekspresionistične besede v Pregljevi noveli Thabiti kumi*. Breda Pogorelec je referirala o *vlogi (slovenskega) ekspresionizma za umevanje slovenskega umetnostnega izraza 20. stoletja*, pri čemer pa se semantična polja in zgledi navezujejo na pozna dela I. Cankarja. Vlado Nartnik je prispeval sestavek *Od podmetov do simbolov Matkove Tine*. Stanislav Suhadolnik je zaokroženo prikazal *Glonarjev Slovar slovenskega jezika*; o prvem monolingvističnem slovarju in njegovem avtorju je podal doslej nerazčiščene ali tudi nepoznane ugotovitve. Nils Åke Nilsson je navedel izkušnjo – *A Translator's View of Edvard Kocbek*, govoreč o njegovi poeziji in problemih prenosa v drug jezik. Albinca Lipovec je razčlenila *zbirko Bezručevih pesmi v Albrehtovem prevodu*. V zaokroženi podobi in jedrnatu je Janko Pleterski osvetlil z družbenozgodovinskega vidika *Slovence v dvajsetih letih*. O *značilnejših odsevih ekspresionizma na slovenskem gledališkem odru* je referiral Dušan Moravec, strnjeno je podal specifične razmere v gledališču in času, upošteval zlasti težnje C. Debevca, B. Krefta, F. Delaka. Pavle Blažek iz Osijeka pa je prikazal delo Ferda Delaka v prispevku *Kazalište i ekspresionizam*. Nazoren je tudi prispevek Primoža Kureta o *ekspresionizmu in slovenski glasbi*. Andrej Rijavec je zastavil vprašanje: *Slavko Osterc – ekspresionist?* Nace Šumi se je omejil na *Franceta Kralja Umetnikovo družino v ateljeju*, ki je v bistvu slavospev slikarstvu. Milček Komelj je prispeval sestavek o *slovenskem ekspresionističnem slikarstvu in grafiki* z nakazanim razmerjem do literature. Irina Subotić iz Beograda je analizirala *likovno ustvarjalnost u časopisu Zenit*, govoreč o premenah od ekspresionizma h konstruktivizmu. Peter Krečič je strnil nekatera opažanja o *slovenski likovni avantgardi in ekspresionizmu*.

Zbornik je z vrsto tehtnimi prispevki dosežek, v katerem zlasti svežina posameznih analiz in spoznanj prispeva k mednarodni afirmaciji seminarja. Ni pa se mogoče izogniti pomisli, ali prav vsak prispevek zasluži prisotnost v sicer plodnem in tvornem zbiru referatov; pa tudi: osnovna naravnost referata bi morala težiti k bistvenim problemom, kot ga zastavlja naslov simpozija, ne pa da sicer redki prispevki bolj po naslovni izbiri zadostijo zahtevi.

Časovne omejitve razpravljalcem nehotе favorizirajo mikro-teme, žal na račun makro-problemov in možnosti za zaokrožena problemska izvajanja. Gotovo se da nekatere téme na kratko in smiselno zaokrožiti, vendar pa se drugod poglobljenemu odjemalcu utrinja niz vprašanj, morebiti tudi pomislekov, marsikaka odprta postavitev bi dobila koordinate s poglobljeno analizo in s ciljem po sintezi. Pa tudi nasploh lahko obvelja načelo: prednost osrednjim, temeljnim problemom, izogniti se velja obrobni temam. Med tujimi prispevki sta upadljiva zlasti poljski in nemški delež. Novi zbornik je gotovo pridobitev, ki lahko odmeva tako v krogu znanosti kot v krogu praktikov. Za praktike predstavlja zbornik pomembno dotikališče, ki ga je mogoče izkoristiti za prakso v modificirani obliki, zlasti tam, kjer gre za novosti in dopolnitve k že znanemu. Zbornik je uredil Franc Zadravec s sodelovanjem Helge Glušič in Franceta Jakopina.

Igor Gedrih
Srednja vzgojiteljska šola
v Ljubljani

TEMELJNO DELO AMERIŠKE SLOVENISTIKE

Rado L. Lenček, *The Structure and History of the Slovene Language, Slavica, Columbus, Ohio, 1982, 368 str.*

Slovenistika kljub množici vsestransko pridnih in plodnih raziskovalcev le ni tako ogromno, nepregledno polje, da bi se knjige na njem lahko kar izgubljale ali pozabljale. In vendar ni redko, da celo temeljni slovenistični priročniki in dela ostanejo brez odmeva v strokovni periodiki, kaj šele, da bi doživeli izčrpano oceno. Vzrok je največkrat skrajno banalen: avtor pač ni nikomur osebno obremenil vesti s tako željo; ali: avtor ne pripada nobeni izmed skupin, ki imajo organiziran servis medsebojnega recenziranja; in še tretji razlog: kritik ima prevelike ambicije s knjigo, ki jo je treba oceniti, časa pa neprimerno manj, zgolj kratkega poročila pa se noče lotiti.

Vsaj dvoje vzgibov je rodilo potrebo predstaviti Lenčkovo knjigo *The Structure and History of the Slovene Language*.

Prvemu naj bo ime strah pred zaprtostjo slovenistike v okvir domačega dvorišča, upravičimo ga z živo prisotnimi in neprijetnimi političnimi ter gospodarskimi dejstvi in izkušnjo, da je do strokovne literature, tiskane v tujini, vedno teže ali včasih celo nemogoče priti. Drugi vzgib izhaja iz vzgojenega nam mnenja, da je le Ljubljana (Slovenija) središče vesoljne slovenistike in da je dolžna premisliti o vsem, kar se o slovenskem jeziku, literaturi, kulturi piše zunaj nje. Tale kratki zapis tako stremiljivega cilja nima, saj nobeden avtorjev ni Ljubljančan niti snov Lenčkove knjige ni njuna intimna raziskovalna specialnost. Zato na tem mestu le dajeva vedeti, da knjiga obstaja; opozorila bova na drobnarije, ki so se nama kot precej neobremenjenima bralcema zdele zanimive, nenavadne in potencialno vredne polemike. K le-tej naj se pripuste kompetentnejši naslovi in imena. Pričujoči zapis hoče biti na strani tistih, katerih dolžnost je široko odpreti težka železna vrata države, ki jih nekdo, boječ se prepaha, tako vztrajno priprira. Z njegovo objavo se bo končno pomirila tudi vest enega od poročevalcev, ki je sporočevalno prepričan, da biti na privilegiranjem položaju v tujini, pa za (ljubi) narod nič koristnega narediti, ni lepo.

Knjige z enakim ali zelo podobnim naslovom do zdaj še nismo imeli. In čeprav: nove knjige ne pišejo le novih spoznanj o predmetu, ampak postanejo znamenite tudi zaradi novega (drugačnega) pristopa, ki ga zahteva drugačen sprejemnik. Lenček je pisal svoje delo z mislijo na ameriškega slavista, ki že poseduje znanje kakega sorodnega jezika (največkrat ruščine). Knjiga obravnava na kratko prazgodovino alpskih Slovanov v luči dialektoloških dejstev, obsega (v glavnem fonološki) razvoj slovenščine na podlagi narečnih in rokopisnih podatkov, pregleduje stanje (zopet večinoma fonološko) sedmih narečnih skupin v 20. stoletju, raziskuje probleme ustvarjanja in ustaljanja knjižne norme v zadnjih dveh stoletjih, največ prostora pa posveča sinhronemu opisu slovenskega knjižnega glasoslovja ter oblikoslovja. Glede na obsežnost in hkrati koncentriranost vsebine je knjiga informativna za vse sloveniste, ne samo za sloveniste začetnike (saj je bila napisana deloma na podlagi predavanj, ki jih je pisec imel leta 1974 na Kolumbijski univerzi), zraven pa je lahko uporaben priročnik za druge slaviste, ki jim bo obsežna in natančno po predmetih razdeljena bibliografija na več kot 30 straneh še zlasti v pomoč.

Knjiga želi biti kar se da kompleksna. Nima namena ostati pri zgolj enem aspektu, ampak gledišča spreminja, da bi bila slika pojavov popolnejša: avtorja zanima tako sinhronija kot diahronija; zanimajo ga tudi primarno nejezikovna dejstva: naseljevanje in državnost Slovencev, manjšine, številčnost. Nobena tema ni prav posebej nova, saj smo poskus v smer slovenističnega priročnika videli že v Informativnem zborniku SJLK (Ljubljana 1974), ki je bil z vključevanjem literature in kulture še precej širše zastavljen. Marsikaj bi se zdelo bolj sveže, če ne bi zaradi že omenjenih razmer slovenski bralec prej držal v rokah Toporišičeve druge izdaje Slovenske slovnice (Maribor 1984), kjer v dodatku beremo o stvareh, ki jih v okviru slovnice nismo bili navajeni brati (o zgodovini in dialektologiji slovenskega jezika ter o labilnih mestih v sistemu, ki so možno središče za nadaljnje spreminjanje jezika).

Kakor se zdi zgodovinarju rezimiranje preteklosti v kratka informativna poglavja problematično – saj rada zaidejo v žalostno tožbo nad preteklostjo brez plemstva in države ali na drugi strani v patetično pretiravanje in splošno samozavest (knjiga *Slovenian Heritage* Edwarda Gobtza je tudi zaradi tega doživela s strani matične domovine neprijeten odziv) –, tako so taka poglavja potrebna sprejemniku, ki mu zgodovina ni izključni predmet zanimanja, ampak le pomoč pri razumevanju drugih, z zgodovino povezanih poglavij. Potrebna so tujcem, potomcem izseljencev in tudi večinskemu Slovencu, ki v splošnem pusto osnovnošolsko in srednješolsko zgodovinsko modrost hitro pozabi.

Neslovenistom bo posebno zanimiva avtorjeva primerjava slovenščine z drugimi slovanskimi jeziki, in sicer v zaporedju: ruščina in srbohrvaščina kot knjižna jezika in zahodnoslovanska narečja (pradavne zveze »slovenščina« s »slovaščino«), kajkavščina ter čakavščina kot narečja. Pri tem posebno poudarja faze skupnega razvoja zadnjih dveh in slovenščine. Med glavnimi glasoslovnimi pojavi, ki združujejo ta narečja, navaja za najpomembnejša in splošnejša spremembo *dj > j ter skrčenje ženske edninske orodniške končnice pridevnika in samostalnika *-ojq > *q, in na širokem prostoru dalje v o. Pisec vidi v teh in podobnih skupnih potezah posledico ne toliko genetske sorodstva (Stammbaumtheorie) kolikor širjenja jezikovnih inovacij (Wellentheorie) v jezikovnem kontinuumu. Pripadnost današnje kajkavščine k srbohrvaščini ne razume v čisto lingvističnem smislu (tako bi bila

bližja slovenščini), temveč kot dejstvo sociolingvističnega značaja, njunega skupnega zgodovinskega razvoja.

Avtor se je potrudil prikazati povezanost slovenskih in hrvaških dialektov ne glede na obstoječo republikansko mejo; ne moremo se ubraniti vtisa, da je pri matičnih piscih na tem področju še močno prisotno tabuiranje hrvaško-slovenske meje (glej Logar-Riglerjev Zemeljevid slovenskih narečij, 1983, ki pogumno zaznamuje razširjenost slovenskih govorov za slovensko zahodno in severno mejo, zakriva pa si oči pred problematiko južnih obmejnih narečij). Tudi sicer je poglavje o narečjih jasno in pregledno, ne najmanj po zaslugi številnih natančno izrisanih izoglosnih zemljevidov.

Zgodovinski razvoj slovenščine se deli v knjigi na tri faze, ki jih pisec obravnava vsako posebej: I) zgodnje obdobje prvih inovacij v alpski slovanščini (do leta 1000), prikazano večinoma s primeri iz Brižinskih spomenikov ter arhaičnih ostankov v sodobnih narečjih, II) srednje obdobje (do leta 1500) s širjenjem narečnih razlik in rastočo drobitvijo prejšnje enotnosti in III) novejšje obdobje (od leta 1500 naprej) z nadaljnjim razvojem samostojnih narečnih posebnosti, kakor jih poznamo iz današnje dialektologije. Upravičeno se ponovno poudarja, da skozi zadnji dve razvojni etapi teče kakor rdeča nit osrednja težnja v samoglasniškem sistemu, in sicer k združenju samoglasniške dolžine, kakovosti in tonemskosti z naglasom, kar sčasoma pripelje do ostre opozicije naglašanih in nenaglašanih zlogov. Končni izid tega razvoja v novejšem obdobju je redukcija oz. popolno izginjanje nenaglašanih (zmeraj kratkih) vokalov. Avtor domneva, da je v narečjih, v katerih se je izvršil ta proces, naglas prevladal nad kvantiteto in celo tonemskostjo, kar pomeni, da so se tonemske in dolžinske opozicije ohranile le v naglašanih zlogih (prim. tonemskost osrednjih narečij ob istočasni redukciji kratkih zlogov).

Lenček ni bled pisec. Marsikdaj očitno polemizira s tezami, ki so nam znane z ljubljanskih predavanj. Prva taka stvar je trditev, da je slovensko pisno tradicijo ustvaril šele protestantizem in da so pisni spomeniki od Brižinskih spomenikov naprej le slučajnostnega značaja, čemur bi se morala najprej upreti Ivan Grafenauer oz. Breda Pogorelec, ki pisni tradiciji v slovenščini sledita tja nazaj v 9. stoletje. Ob naslednjih dveh spornih točkah Lenček ni ravno najbolj trden. Začetno oporekanje namreč kasneje omeji in omili do takšne mere, da mu izhodiščna poanta močno otopi. Tako je z njegovim povzemanjem starejšega mnenja (v zadnjem poglavju knjige), da je bila Trubarju pri formiranju pisne norme osnova narečje njegove vasi Rašice in ne nekakšen ljubljanski kulturni naddialekt, kakor je našel Jakob Rigler.

Enako se mu zgodi pri določanju razmerja med knjižnim standardom in »govorjenim standardnim jezikom« (splošnim pogovornim jezikom). Obstaja slednjega namreč ne priznava. Večkrat opozarja na omejeno uporabnost gojene izreke, kar se zdi ena glavnih težav tujcem, ki se želijo naučiti slovenščine. Iz te perspektive je le logično pritrčiti Toporišiču kot tvorcu splošne pogovorne norme in njegovi želji, da se na ta način začne premoščati prepad med pisno normo in govorno navado. Opisno poglavje o strukturi »sodobne knjižne slovenščine« (contemporary standard Slovene) je v zelo zgoščeni obliki podobno temu, kar je Toporišič podal v Slovenski slovnici. Očitna je le odsotnost poglavij o skladnji in besedotvorju. Zaradi svoje kratkosti je posebno primerno kot teoretična pomoč študentom primerjalne slovnice, rabi pa lahko tudi kot praktičen priročnik za učence in neslovenske učitelje slovenščine. V angleščini imamo od podobnih obravnav le še de Brayevno manj obsežno obravnavo slovenske slovnice v novi izdaji knjige *A Guide to the South Slavic Languages*, Slavica, 1980. Lenček izpolnjuje de Brayevno snov, navaja pa veliko več teoretičnih pojasnil, ki temeljijo v glavnem na novejših razpravah slovenskih jezikoslovcev. Tako razlaga Lenček naravo slovenskih tonemov kot višinsko nasprotje akutiranega (oz. cirkumfektiranega) in naslednjega vokala, spregleda pa Toporišičeve ugotovitve o enozložnicah. Še nekaj drobnarij je bralcema vzbudilo pozornost: Lenček ne pozna fonema /dž/, glas mu je le pozicijska varianta fonema /č/, podobno kot je /dz/ pozicijska varianta fonema /c/. Zanimivo je še, da pri glagolu upošteva posebno obliko za žensko dvojino greve.

V zadnjem (šestem) poglavju se dotika nastanka slovenskega knjižnega jezika na bazi osrednjih narečij, vloge Trubarja, Krelja in drugih pri njegovem ustvarjanju, kasnejših poskusov Kopitarja in Čopa ob njegovem ustaljanju in teoretični utemeljitvi, in še novejšega, močnega vpliva slovenskega časnikaštva pri oblikovanju knjižne norme, kakor jo poznamo danes. Omenja težnje k poenostavljanju jezika od konca II. vojne naprej, ki so nastale zaradi naglega sodelovanja govorcev neosrednjih narečij in manj izobraženih družbenih plasti v javnosti in sredstvih komunikacije ter zaradi oblikovanja nove, širše osnove knjižnega jezika, ki gradi ne samo na jeziku »visoke kulture«, ampak upo-

števa tudi administrativne, birokratske prvine in se razvija deloma pod njihovim vplivom. Navsezadnje opozarja na številne nove tujke v slovarju, pojav, ki si ga na začetku stoletja ni bilo mogoče zamisliti. Meni, da je k temu stanju labilnosti prispeval pristop normativnih jezikoslovcev v zadnjih desetletjih, ki so nihali od ene norme k drugi – pri tem kaže posebno na različne izdaje Slovenskega pravopisa, ki so izšle pred vojno in po njej. Pisec konča z optimistično željo, da bi jezikoslovci v nadaljnjem znali sprejemati naravne jezikovne spremembe in jih uvrščati v slovnčni sistem kot dejstva, brez pretirano negativnih ali spodbudnih ocen z normativnega stališča.

Veseliti se je vsake knjige o slovenskih stvareh. Če je drugačna, sporna, vredna polemike – nič narobe. Da se je le zamolči ne.

Michael Biggins in Miran Hladnik
Kanzaška univerza v Lawrencu, ZDA

Zapiski

O delu sekcije za Cankarjevo priznanje v šolskem letu 1984/85

V šolskem letu 1984/85 sta Slavistično društvo Slovenije in Zavod SR Slovenije za šolstvo že desetič organizirala tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje (prej Cankarjeva nagrada).

Namen tekmovanja je širjenje bralne kulture med učenci osnovnih in srednjih šol pa tudi študijsko spoznavanje jezika in književnosti, zato se stopnjuje od šolskih in področnih do republiškega tekmovanja. Šolska tekmovanja so bila v začetku marca, področna po vsej Sloveniji in v Trstu 23. marca, republiško 20. aprila 1985 v Ljubljani. Področna tekmovanja so organizirala pokrajinska SD, republiško SDS in predvsem SD Ljubljana.

Člani sekcije za Cankarjevo priznanje Lučka Križaj, Vojko Pahor, Soča Švigelj, Zlata Pavlič, Peter Kolšek in Mojca Terseglav so pripravili gradivo za tekmovanje o humoristični prozi Frana Milčinskega (I. stopnja, učenci 7. in 8. razreda osnovne šole), pripovedništvu Bena Zupančiča (romana Sedmina in Grmada, II. stopnja, učenci 1. in 2. razreda srednje šole) in o pripovedništvu Vladimira Kavčiča (romana Pustota in Zapisnik, III. stopnja, učenci 3. in 4. razreda srednje šole).

Sekcija je upoštevala izkušnje s prejšnjih tekmovanj in vpeljala nekaj novosti, npr. interpretacijo izbranega odlomka, branje dodatnega besedila za republiško tekmovanje na II. in III. stopnji. Informacije o pripravah na tekmovanje sta objav-

ljala Pionirski list in Mladina. Tu so izšli tudi študijski članki, ki jih je za I. stopnjo prispeval Vojko Pahor, za II. in III. pa so jih napisali Tomaž Savjovic, Erika Kržišnik-Kolšek in Peter Kolšek (Kolškov članek po krivdi uredništva Mladine ni bil objavljen).

Republiško tekmovanje je bilo v sejnih dvoranah Cankarjevega doma 20. aprila 1985 od 9. do 13. ure. Udeležilo se ga je 112 učencev (I. stopnja – 52, II. stopnja – 30, III. stopnja – 30). Ocenjevalne komisije (učitelji slovenskega jezika, ki sta jih predlagala Zavod za šolstvo in Slavistično društvo Ljubljana) so skrbno pregledale testne in pisne naloge. Seznam najboljših tekmovalcev smo objavili v biltnu, ki je bil v skromnem številu izvodov pripravljen do slovesne razglasitve izidov tekmovanja v Viteški dvorani Križank. Zaključna slovesnost je obsegala krajši kulturni program: pripravili so ga igralec Branko Miklavc in učenci Srednje šole za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani. Tekmovalce in mentorje sta pozdravila predsednik SDS dr. Aleksander Skaza in pisatelj Vladimir Kavčič. Udeleženci tekmovanja so dobili priznanja, najboljši pa knjižna darila (knjige sta odstopili Državna založba Slovenije in Cankarjeva založba).

O tekmovanju so poročali Delo, Ljubljanski dnevnik, Mladina, Pionirski list, vrhniško občinsko glasilo Naš časopis in Radio Ljubljana (Val 202).

Sekciji za Cankarjevo priznanje se izteka mandatno obdobje. Poročilo končujemo z nekaj predlogi:

1. Na ponovno pobudo SD Koper predlagamo za temo tekmovanja v letu 1986 književnost slovenskih avtorjev v Italiji in na Koroškem.
2. K tekmovanju moramo povabiti učence iz avstrijske Koroške in poiskati primerno obliko sodelovanja z učenci iz Porabja.
3. Pritegniti je treba SD, ki se doslej tekmovanja niso udeleževala.
4. Poiskati moramo pokrovitelje tekmovanja in povabiti k sodelovanju založbe.
5. Povezati se moramo z Društvom slovenskih pisateljev.
6. Potrebno je izboljšati informiranje javnosti o tekmovanju.
7. Dobro bi bilo razširiti tekmovanje z enega na dva dneva.
8. Predlagamo, da SDS in Zavod SRS za šolstvo omogočita najboljšim tekmovalcem olajšave pri vpisu v ustrezne srednješolske ali visokošolske izobraževalne programe.
9. Zavod SRS za šolstvo naj zagotovi stimulacijo mentorjev.
10. Na letošnjem zborovanju slavistov naj bi razmislili o nadaljnjem tekmovanju.

Mojca Terseglav

Srednja šola za oblikovanje in fotografijo
v Ljubljani

Rezultati tekmovanja

I. stopnja

1. Sergeja Stušek, O. Š. Antona Tomaža Linhar-
ta, Radovljica
2. Mateja Jančar, O. Š. bratov Polančičev, Mari-
bor
3. Mateja Lopuh, O. Š. Lesce
4. Mojca Višak, O. Š. Antona Tomaža Linharta,
Radovljica
5. Alenka Potočnik, O. Š. Bratstva in enotnosti,
Kranj

6. Bernarda Stenovec, O. Š. Lucijana Seljaka,
Kranj
7. Barbara Kovač-Myint, O. Š. XI. SNOB M. Zi-
danška, Šmartno pri Slovenj Gradcu
8. Polona Selinšek, O. Š. bratov Polančičev, Ma-
ribor
9. Marija Zlatnar, O. Š. Ledina, Ljubljana
10. Barbara Hribar, O. Š. Prežihovega Voranca,
Ljubljana

II. stopnja

1. Alenka Pavlica, NSC Nova Gorica
2. Irena Karneža, STOŠ Kranj
3. Melita Pretnar, Srednja naravoslovna šola,
Ljubljana
4. Mitja Štular, SŠCI Kranj
5. Karmen Klavžar, SŠDJU Škofja Loka
6. Martina Ožbolt, SDEŠ Nova Gorica
7. Anja Lipušček, SDEŠ Nova Gorica
8. Simona Kranjc, Srednja šola za družboslovje,
Celje
9. Marjana Jakša, SŠEK Črnomelj
10. Natalija Muršič, Srednja šola pedagoške in
kulturne usmeritve, Maribor

III. stopnja

1. Aleš Ambrožič, Naravoslovni srednješolski
center Nova Gorica
2. Alenka Cotič, NŠC Nova Gorica
3. Darja Pavlič, SGŠ Ajdoviščina
4. Janja Lipovž, NŠC Nova Gorica
5. Vesna Čančer, DESŠ Novo mesto
6. Mija Kezunovič, SPNMS Koper
7. Sanda Lah, STŠ Celje
8. Grega Kržič, SNŠ Ljubljana
9. Tjaša Ulčar, SPNMS Koper
10. Helena Poljanec, ŠC Vojvodina Tolmin

Popravek

V mojem članku »O desnem prilastku v slovenščini« (JiS 30, str. 242–3) je tiskarski škrat takoj za primerom *Univerzitetni klinični center Ljubljana* izpustil prečrtani enačaj, ki bi bralcu povedal moje mnenje, da primer NE pomeni ‚univerzitetni klinični center, imenovan Ljubljana‘.

Janez Orešnik
Filozofska fakulteta v Ljubljani

**NEKAJ NOVOSTI KNJIŽNICE ODDELKA ZA SLOVANSKE JEZIKE
IN KNJIŽEVNOSTI FILOZOFSKE FAKULTETE V LJUBLJANI**

- Adorno, Theodor W.: Filozofsko-sociološki eseji o književnosti. Zagreb 1985. – Lit hist II 3290
- Aleksić, Branko: Otkrivenje u nadrealizmu. Beograd 1983. – Lit hist II 3288
- Bondarko, Aleksandr V.: Funkcional'naja grammatika. Leningrad 1984. – Phil I 365
- Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik. Knj. 3. Sarajevo 1982. – Phil II 2480/3
- Bressan, Arnaldo: Pustolovščina besede. Koper; Trst 1985. – Lit hist II 3301
- Coward, Rosalind: Jezik i materijalizam. Zagreb 1985. – Phil II 2499
- Crnogorski govori. Titograd 1984. – Zborn II 611/12
- Damjanović, Stjepan: Tragom jezika hrvatskih glagoljaša. – Zagreb 1984. – Zborn II 498/15
- Dezső, Lászlo: Tipologičeskaja karakteristika ruskoj grammatiki v sopostavlenii s vengerskoj. Budapest 1984. – Phil II 2507
- Đurišin, Dionyz: Theory of literary comparatistics. Bratislava 1984. – Lit hist II 3291
- Etkind, Efim: Forma kak sodržanie. Würzburg 1977. – Zborn II 599/9
- Gabrić-Bagarić, Darija: Jezik Bartola Kačića. Sarajevo 1984. – Phil II 2501/5
- Gasparov, Mihail L.: Očerk istorii russskogo stiha. Moskva 1984. – Lit hist II 539
- Gorškov, Aleksandr I.: Teorija i istorija russskogo literaturnogo jazyka. Moskva 1984. – Russ lect II 370
- Gradnik, Alojz: Zbrano delo. 1. knjiga. Ljubljana 1984. – Lit auct II 1175/1
- Grübel, Rainer G.: Russischer Konstruktivismus. Wiesbaden 1981. – Zborn II 353/6, n. F. 1
- Handbuch des Russisten. Wiesbaden 1984. – Zborn II 817/2
- Janik, Dieter: Literaturemiotik als Methode. Tübingen 1985. – Lit hist II 3300
- Jubilejni memorialni sestanek profesorja Janeza Plečnika (15; 1984; Ljubljana): Slovenska medicinska beseda. Ljubljana 1984. – Zborn II 818/23, supl. 8
- Kirilo-Methodievski studii. Sofija 1984. – Zborn II 807
- Klinar, Stanko: Popravki k Velikemu slovensko-angleškemu slovarju. Ljubljana 1984. – Lex II 823
- Konstantinović, Zoran: Uvod u uporedno proučavanje književnosti. Beograd 1984. – Lit hist II 1866/14
- Kópitár, Jernej: Serbica. Novi Sad 1984. – Zborn I 161
- Korenský, Jan: Konstrukce gramatiky ze sémantické báze. Praha 1984. – Phil II 759/18
- Križanić, Juraj: Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku. Zagreb 1984. – Phil II 2430/2
- Kulikovskaja bitva v literature i iskusstve. Moskva 1980. – Lit hist II 3298
- Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur. Weinheim; Basel 1984. – Lex II 827
- Lirika slovenskih pesnic. 1849–1948. Izbr. in ur. Severin Šali. Ljubljana 1985. – Lit auct II 2296
- Lukić, Vera: Dečji frekvencijski rečnik. Beograd 1983. – Zborn II 631/48
- Markiewicz, Henryk: Wymiary dzieła literackiego. Kraków 1984. – Lit hist II 3303
- Moiseeva, Galina N.: Spaso-Jaroslavskij hronograf i »Slovo o polku Igoreve«. Leningrad 1984. – Lit hist I 1339
- O jazyku poetyckim Jana Kochanowskiego. Kraków 1984. – Lit hist II 3297
- Ocvirk, Anton: Miscellanea. Ljubljana 1984. – Lit hist I 1335
- Piper, Predrag: Bibliografija jugoslovenske lingvističke rusistike (1945–1975). Novi Sad 1984. – Bibl II 750